

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Obraz sv. Jana Sarkandra v české próze 2. poloviny 20. století

The Image of St. John Sarkander in Czech Prose of 2nd Half of 20th Century

(bakalářská diplomová práce)

Johana Žouželková

Studijní obor: Česká filologie – Historie

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a zdroje jsem uvedla v seznamu literatury v závěru práce.

V Pardubicích dne 16. dubna 2015

Dovoluji si poděkovat Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za cenné rady a připomínky při psaní této práce. Velmi si vážím její ochoty, investovaného času a vstřícného přístupu.

1. Obsah

1. Obsah.....	4
2. Úvod	6
3. Historický román v proměnách století	8
3.1. Pojem historická próza.....	8
3.2. Historie historické prózy	8
3.3. Historie a fikce	9
4. Jan Sarkander jako historická postava	11
4.1. Odborná literatura o Janu Sarkandrovi.....	11
4.2. Životopis.....	12
4.3. Místa, která jsou předmětem sporů	15
5. Jan Sarkander v barokní literatuře	17
5.1. Sarkandrovská literatura bezprostředně po roce 1620	17
5.2. Bohumír Hynek Josef Bilovský.....	17
5.2.1. Církevní cherubín.....	18
5.3. Sarkandrovská literatura po roce 1700.....	20
5.4. Shrnutí.....	20
6. Jan Sarkander v románu Františka Kováře	22
6.1. Autor	22
6.2. Děj románu	22
6.3. Vnější charakteristika	24
6.4. Vnitřní charakteristika.....	24
6.5. Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života.....	26
7. Jan Sarkander v románu Josefa Galíka	28
7.1. Autor	28
7.2. Děj románu	28
7.3. Práce s postavou Jana Sarkandra.....	30
7.4. Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života.....	32
8. Jan Sarkander v románu Jana Žáčka.....	33
8.1. Autor	33
8.2. Děj románu	33
8.3. Vnější charakteristika	34

8.4.	Vnitřní charakteristika.....	35
8.5.	Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života.....	36
9.	Jan Sarkander v románu Zdeňka Vyhlídala.....	38
9.1.	Autor	38
9.2.	Děj románu	38
9.3.	Vnější charakteristika.....	39
9.4.	Vnitřní charakteristika.....	40
9.5.	Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života.....	42
10.	Závěr.....	43
11.	Anotace	48
12.	Seznam literatury	49

2. Úvod

Jan Sarkander byl katolický kněz, který žil na přelomu 16. a 17. století a zemřel v Olomouci na následky mučení nekatolickými stavy. Příběh tohoto moravského světce je opředen řadou nejasností a i v současné době vyvolává rozporuplné reakce. Možná právě proto byl jeho příběh častým námětem nejen barokních literárních zpracování, ale jeho život se objevuje i v dílech autorů 20. století.

Tato bakalářská práce si neklade za cíl pokusit se vnést světlo do spletitostí Sarkandrova života, ani odpovědět na otázky, které jsou ohledně Sarkandrova života nezodpovězeny, např. jaké byly jeho povahové rysy, s jakými skutečnými záměry činil rekatolizační opatření nebo zda jeho věznění a tortura měly politický nebo náboženský podtext.

Nás bude zajímat Jan Sarkander jako postava fikčních děl a vztah této postavy k faktům o Sarkandrově životě, které předkládá historie. Cílem práce bude ve vybraných románech, které vyšly ve druhé polovině 20. století, analyzovat postavu Jana Sarkandra, zjistit, do jaké míry autoři vychází z historických faktů, jak se vyrovnávají s rozporuplností historické osobnosti Jana Sarkandra, jak zobrazují nejednoznačné momenty farářova života, a v neposlední řadě si též položíme otázku, zda svým dílem přispívají k upevnění sarkandrovského kultu a do jaké míry se liší interpretace Jana Sarkandra v baroku od současnosti.

V teoretické části bude krátce pojednáno o tradici historického románu v českém prostředí. Následovat bude stručný výklad o Janu Sarkandrově jako historické postavě. Dále bude v této části věnována kapitola barokní literární produkci, jejímž námětem je Jan Sarkander.

V praktické části bude provedena analýza zpracování postavy Jana Sarkandra ve čtyřech románech vydaných ve druhé polovině 20. století. Nejstarším z analyzovaných románů je dvoudílná próza Františka Kováře *Proti proudu*, která vyšla poprvé v roce 1948. My budeme ovšem pracovat s vydáním druhým, kterého se román dočkal v roce Sarkandrově kanonizace, tedy 1995. Je nutné říci, že tato dvě vydání se od sebe neliší. Krátce před sametovou revolucí, v roce 1987, vyšla próza Josefa Galíka *Soud i odpuštění*. Další z rozebíraných románů byl opět vydán v roce 1995, kdy byl Jan Sarkander prohlášen za svatého, a jedná se o román Jana Žáčka *A oddělil světlo od tmy*. Autorem posledního analyzovaného románu, který byl poprvé vydán s odstupem

několika let od ostatních v roce 2002, je Zdeněk Vyhlídal a próza nese název *Sarkander: historická freska*. V případě tohoto románu budeme také pracovat s jeho druhým vydáním z roku 2009.

Při analýze se zaměříme nejprve na vnitřní a vnější charakteristiku postavy a poté na ztvárnění určitých okamžiků Sarkandrova života, na které má odborná veřejnost nejednoznačný názor.

V závěru budou shrnuty shodné znaky postavy Jana Sarkandra v jednotlivých románech a poté metodou komparace porovnáme odlišnosti autorského ztvárnění vybrané postavy a způsob tematizace sporných momentů v životě jednoho z pozoruhodných moravských světců. Nakonec bude provedeno porovnání barokního literárního ztvárnění Jana Sarkandra s obrazem, který podává současná literatura.

3. Historický román v proměnách století

3.1. Pojem historická próza

Jako historickou prózu označujeme literární dílo, jehož autor píše o době, kterou sám nezažil, informace nemůže čerpat z vlastní zkušenosti, ale využívá pramenů a zprostředkovaných informací. Jako dostatečný rozestup mezi zobrazovaným obdobím a autorovou současností je uváděno 60 let.¹

Encyklopedie literárních žánrů rozlišuje tři typy způsobu využití minulosti v literatuře – typ mimetický, projekční a atraktivizační. Pokud jde autorovi o věrohodnost a „pravděpodobné“ zobrazení historie, mluvíme o mimetickém typu románu (příkladem autora může být Alois Jirásek). Protikladem je projekční typ prózy, kdy je historické prostředí využito spíše jako kulisa pro příběh, ve kterém je důležitější poselství příběhu, morální vzor (např. Vladislav Vančura). V posledním typu historické prózy, atraktivizačním, se odehrává většinou dobrodružný příběh, kterému historické prostředí dodává na zajímavosti, lákavosti (př. Jiří Šotola).²

3.2. Historie historické prózy

S historickým románem jako samostatným literárním žánrem se setkáváme v průběhu první třetiny 19. století.³ Jeho rozvoj se pojí s historismem, změnou chápání vlivu člověka na dějinné události, vzrůstajícím nacionalismem apod. V českém prostředí se dá „zlatým věkem“ historického románu označit období novoromantické ruchovsko-lumírovské generace. Tato doba se vyznačuje emancipací českého národa, ukotvováním jeho tradice. Historická próza je prostředkem pro vyzdvižení významných českých historických postav, z nichž je dobré brát si příklad, poučení, posilu. Autoři historických románů tohoto období jsou zejména Alois Jirásek nebo Zikmund Winter. V českém prostředí měl historický román specifické postavení ve srovnání s literaturami zahraničními. Jak bylo výše zmíněno, v našem prostředí tento typ literatury sloužil k povzbuzení národa, naproti tomu v západních literaturách zůstal spíše na úrovni zábavné literatury.⁴

¹ Mocná, D. – Peterka, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl, Paseka 2004, s. 239-240.

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

⁴ Dokoupil, B.: *Nad českou historickou prózou poválečného čtyřicetiletí*. In: *Česká historická próza 1945-1985*. Eds. Jaromír Kalus, Vladimír Pfeffer. Opava, Slezské zemské muzeum 1990, s. 4.

Obliba historické literatury byla velmi proměnlivá. Oproti velkému úspěchu v 19. a v prvních dvou desetiletích 20. století, po vzniku Československé republiky se neseťkává s velkým úspěchem, je degradována na líbivý a populární žánr. Důvodem jistě může být skutečnost, že ztratila své hlavní poslání, národ získal svobodu a nebylo třeba ho povzbuzovat a hledat útěchu u postav z národních dějin. Obrat přišel ve chvíli, kdy byl stát opět vystaven hrozbě a propukla 2. světová válka. Během ní přišel o život i jeden z nejvýznamnějších českých spisovatelů a autorů historické prózy meziválečného období Vladislav Vančura.⁵

Komunistický režim byl opět živnou půdou pro historický román. Na jedné straně bylo třeba dle požadavků vládnoucí strany vyzdvihnout „správná“ období českých dějin, proto vznikala rozsáhlá díla, která odkazovala k selským bouřím a počátkům dělnického hnutí. Na druhé straně se opět stala aktuální vděčná a potřebná funkce historické prózy jako prostředku povzbuzení národa. V neposlední řadě autoři tuto prózu využívali ke kritice režimu skryté v alegorii. Historická próza byla totalitním režimem tolerována díky spojení zábavy a poznání. Za všechny autory jmenujme alespoň Jarmilu Loukotkovou, Vladimíra Neffa nebo Miloše Václava Kratochvíla.⁶

Po pádu komunismu v listopadu roku 1989 obliba historické fikce opět upadá. Důvodů je hned několik. Už zde není nepřítel, proti kterému je třeba bojovat pomocí alegorie skryté v historických románech, a objevují se konkurenční žánry, které nebylo možné dosud vydávat. Narůstá produkce populárně naučné literatury, která nemusí podřizovat své výklady dějin diktátu režimu, a ze zahraničí přichází žánr historické fantasy. Kromě klasických historických románů např. z pera Ludmily Vaňkové nebo Vladimíra Křönera se objevili i autoři inovující tento žánr, jmenujme třeba Vladimíra Macuru.⁷

3.3. Historie a fikce

Historická próza je specifický žánr díky tomu, že se v ní mísí dvě časové roviny, čas vzniku díla a doba v něm zachycená. Navzdory rozdělení historických románů dle míry historické autenticity je zcela zřejmé, že autoři historický námět aktualizují, promítají do něj vlastní zkušenosti a pohled na svět. Není možné s žánrem historické fikce

⁵ Mocná, D. – Peterka, J. a kol.: Encyklopedie literárních žánrů, 243-244.

⁶ Tamtéž, s. 245.

⁷ Gilk, E.: Historická próza – protifaktová historická fikce – historická fantasy. *Tahy*, 2010, č. 5-6, s. 73-80.

primárně pracovat jako se zdrojem vzdělání a bylo by chybou posuzovat kvalitu díla dle shody s názory odborné literatury.⁸

Lubomír Doležel se zabývá myšlenkou, do jaké míry se liší způsob psaní fikce a historiografie. Postmodernisté nepřikládali téměř žádné šance tomu, že bude v budoucnu učiněn převratný archeologický objev, proto viděli pro historiky příležitost v nových interpretacích dějin a přichází na řadu i myšlenka tzv. protifaktové historie, tzv. „co by kdyby“. Autoři si mohou zvolit nějaký tzv. „uzlový bod“, který byl významným mezníkem v dějinách a pokusit se nastínit vývoj událostí jiným směrem. Podle Nialla Fergusona je ovšem třeba řídit se pravidlem, že autorem nabízená možnost řešení situace byla skutečně předmětem debat a bylo pravděpodobné, že k této variantě bude přistoupeno. V takovémto případě se tedy historik velmi blíží autorovi historické fikce.⁹

⁸ Dokoupil, B.: Nad českou historickou prózou poválečného čtyřicetiletí, s. 9.

⁹ Doležel, L.: Historie a fikce v období postmoderny. Praha, Academia 2008.

4. Jan Sarkander jako historická postava

4.1. Odborná literatura o Janu Sarkandrovi

V této kapitole představíme Jana Sarkandra jako historickou postavu, a to s využitím odborné literatury. Nejobsáhlejší publikaci věnující se blahoslavenému Sarkandrovi sepsali Jan Tenora a Josef Foltýnovský¹⁰ k příležitosti třisetletého výročí mučedníkovy úmrtí. Na tuto práci se odkazuje většina pozdějších autorů.

Ve 40. letech 20. století přišel s převratnou studií brněnský profesor František Hrubý, který studiem některých nově nalezených pramenů naboural do té doby jednoznačnou představu o uctívaném mučedníkově.¹¹ Na profesora Hrubého reagoval kněz František Šigut¹² a polemika se vyhrtila do takové míry, že se jednalo doslova o „boj o Jana Sarkandra“, jak situaci nazval sám Hrubý ve svém pozdějším díle *K boji o Jana Sarkandra*, které napsal jako svou obhajobu.¹³

V 60. letech vznikl nový životopis Jana Sarkandra od Bohumila Zlámala, který se pokusil zasadit jeho život do kontextu neklidné doby počátku 17. století, o které badatelé získali mnohem lepší představu od chvíle, kdy vznikla práce Tenory a Foltýnovského. Zlámál se ve zvláštní kapitole vyjadřuje kriticky ke studii Františka Hrubého.¹⁴

Další vlna hojného vzniku sarkandrovské literatury spadá do první poloviny 90. let 20. století, kdy se začala vážně projednávat kanonizace Jana Sarkandra, ke které nakonec došlo 21. května 1995.¹⁵ Při této příležitosti vzniklo několik sborníků, které se k postavě tohoto světce vyjadřují a reflektují spor o jeho osobu.¹⁶

¹⁰ Tenora, J. – Foltýnovský, J.: Bl. Jan Sarkander: Jeho doba, život a blahoslavení. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1920.

¹¹ Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda. *Český časopis historický*, 1939, s. 236-271, 455-478.

¹² Šigut, F.: Obrana bl. Jana Sarkandra proti útokům dr. Františka Hrubého. Olomouc, Velehrad 1940.

¹³ Hrubý, F.: K boji o Jana Sarkandra. Brno, nákladem vlastním 1940.

¹⁴ Zlámál, B.: Blahoslavený Jan Sarkander. Praha, Zvon 1990.

¹⁵ Fiala, J.: Starší literární ztvárnění martyria sv. Jana Sarkandra. *Česká literatura* 49, 2001, č. 6, s. 572.

¹⁶ Např. Keřkovský, P.: Evangelíci o Janu Sarkandrovi: Sborník ke kanonizaci nového katolického světce. Heršpice, Eman 1995.

4.2. Životopis

Jan Sarkander se narodil v roce 1576, jako přesné datum je uváděn 20. prosinec.¹⁷ V této době žila rodina ve slezském Skočově, odkud se přestěhovala do Příbora. Důvodem mohlo být náboženské vyznání. Sarkandrovi byli katolickou rodinou a ve Slezsku se konfese velmi mísily, proto se Příbor, patřící olomouckým biskupům, mohl jevit v době náboženských nepokojů jako bezpečnější.¹⁸

Jan Sarkander studoval filozofii v Olomouci na jezuitské koleji a mimo jiné byl členem Mariánské družiny, kde se setkal s Janem Scintillou, pozdějším olomouckým městským sudím, který byl členem Sarkandrový soudní komise. Studia filozofie završil roku 1603¹⁹ magisterským titulem, ovšem ne v Olomouci, ale v Praze. Po roční přestávce nastoupil ještě na studium teologie ve Štýrském Hradci, které po dvou letech přerušil. Profesor František Hrubý našel svatební smlouvu z roku 1606, která dokládá, že Jan Sarkander opustil na krátký čas kněžskou dráhu a svůj život spojil s dívkou z protestantské rodiny z Velkého Meziříčí Annou Plachetskou. Ovšem již 22. prosince 1607²⁰ přijal tentýž Jan Sarkander nižší svěcení, dá se tedy předpokládat, že jeho manželka zemřela záhy po svatbě. Nelze to však potvrdit, protože se z této doby nedochovala brněnská matrika zemřelých.²¹ Jan Sarkander se tedy vrátil k církevní kariéře, soukromě dostudoval a 22. března 1609²² byl vysvěcen na kněze.

Jan Sarkander začínal v duchovní správě po boku svého staršího bratra Mikuláše Sarkandra, který byl děkanem v Opavě. Tento muž sehrál v Janově životě poměrně důležitou roli. Ke konci roku 1609²³ byli Jan i mladší bratr Pavel zatčeni pro podezření, že napomáhali Mikulášovi k útěku z vězení, kam se dostal za podíl na přípravě plánů vymanění Moravy z vlivu Matyáše II. a připojení k císaři Rudolfovi II. Habsburskému. Janovi nebyla vina dokázána, proto byl propuštěn začátkem roku 1611.²⁴

¹⁷ Piřha, P.: Čechy a jejich svatí. 2. vyd. Praha, Comdes 1999, s. 104.

¹⁸ Piřha, P.: Čechy a jejich svatí, s. 104.

¹⁹ Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 40-43.

²⁰ Tamtéž, s. 42.

²¹ Jak dokazuje František Hrubý, Jan Sarkander koupil pro svou ženu dům na náměstí v Brně, kde měli společně žít. (Hrubý, F.: Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda, s. 467.)

²² Tenora, J. – Foltynovský, J.: Bl. Jan Sarkander, s. 527.

²³ Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda, s. 242.

²⁴ Tamtéž, s. 242.

Pro Sarkandrův život bylo nejzásadnější působení na holešovském panství Ladislava III. Popela z Lobkovic. Na faru do Holešova byl ale povolán až v roce 1616.²⁵ Bylo to již sedmé místo jeho působení.²⁶ Předpokládá se, že Jan Sarkander byl velmi horlivým zastáncem katolické víry a tvrdě lpěl na latinské bohoslužbě a tradicích katolické církve. Nezřídka se s věřícími dostal do konfliktu, v Boskovicích dokonce hrozila vzpoura. Sarkandrové konflikty vznikaly nejčastěji kvůli placení desátků, které vymáhal i od obyvatel hlásících se k protestantismu.²⁷ Dalším sporem bylo zachování tradiční latinské liturgie, kterou odmítal narušovat českými písněmi. Tato neústupnost byla dokonce kritizována samotným kardinálem Ditrichštejnem v jednom z dopisů, které si se Sarkandrem vyměnili.²⁸

Do Holešova se dostal nejspíše na základě žádosti Ladislava z Lobkovic a tamějších jezuitů, kteří byli nuceni odtud odejít po připojení Moravy k českému stavovskému povstání.²⁹ Tím se situace velmi zhoršila i pro Jana Sarkandra. Jeho patron Ladislav Lobkovic byl sesazen z pozice moravského hejtmána a uvězněn. Sarkander neměl žádné zastání, proto se v červenci 1619³⁰ rozhodl opustit na čas Holešov a uchýlit se na poutní místo do Čenstochové. Část cesty podnikl s Lobkovicovým štolbou, který jel do Krakova. Po měsíčním pobytu v tamním klášteře se nevrátil přímo zpět do Holešova, ale na čas zakotvil na jiném Lobkovicově panství,³¹ odkud pak cestoval do Krakova požádat o umístění v některém z církevních úřadů. Tato jeho pouť se nesešla s úspěchem a na Lobkovicovu žádost se vrátil zpět do Holešova.

Nedlouho po jeho návratu na holešovskou faru se Morava stala terčem nájezdů polských kozáckých kmenů, které jely na pomoc císaři Ferdinandovi II. do Vídně na pozvání císařského generála Michala Adolfa hraběte Althana. Tzv. lisovčáci vyplenili několik měst, např. Bystřici pod Hostýnem, majetek velkého Sarkandrova nepřítele Václava Bítovského z Bítova.³² Holešov zůstal ušetřen díky průvodu, který údajně vedl

²⁵ Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 46.

²⁶ Místa Sarkandrova působení: Opava (pomoc bratru Mikulášovi), Jaktar (té se vzdal ještě před instalací), Uničov, Charváty, Zdounky, Boskovice, Holešov. (Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 43-46.)

²⁷ Podle tehdejšího práva měl na tyto desátky nárok, proto jejich vymáhání bylo oprávněné. (Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda, s. 255.)

²⁸ Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda, s. 243.

²⁹ K tomu došlo 4. května 1619. (Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 47.)

³⁰ Tenora, J. – Foltynovský, J.: Bl. Jan Sarkander, s. 556.

³¹ Rybník u Ratiboře. (Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 48.)

³² Který byl později také členem soudní komise nad Janem Sarkandrem. (Tenora, J. – Foltynovský, J.: Bl. Jan Sarkander, s. 568.)

Jan Sarkander spolu se zámeckým kaplanem Samuelem Tučkem. Polští kozáci měli úctu vůči katolicismu a Holešov zůstal netknut.³³

Cesta Sarkandra do Polska s Lobkovicovým štolbou vzbudila podezření u stavů, které po vpádu Poláků zajaly Sarkandra na útěku před nimi u Troubek a uvěznily ho v Olomouci. Stavové kněze podezíraly, že na rozkaz Ladislava Lobkovice byl v Polsku dojednat pomoc lisovčků a tím pádem je spoluzodpovědný za plnění na Moravě.³⁴

O výsleších, kterým byl podroben kněz Jan Sarkander, nás nejlépe informuje zpráva Jana Scintilly, kterou si od něj vyžádal kardinál František Ditrichštejn. Scintilla byl jediný katolík zasedající v soudní komisi proti Janu Sarkanderovi. Jeho zpráva je pro nás velmi cenná z důvodu, že zápis z výslechu zničili samotní stavové, a proto je Scintillův dokument jediným dokladem. Jan Scintilla několikrát zmiňuje, že nechtěl mít s tímto případem nic společného a snažil se Sarkandrovi ulehčit, proto ani Scintillův pramen není zcela relevantní, protože jistou roli hraje autorovo náboženské vyznání a snaha o obhajobu své vlastní osoby.³⁵

První výslech proběhl 13. února 1620.³⁶ Nejprve byl Jan pouze vyslýchán, bylo po něm požadováno promluvit o tom, co věděl od Lobkovice o vpádu Poláků. Sarkandra samotného obviňovali zejména z vyvolávání nepokojů pro náboženskou otázku. Stejněho dne byl Sarkander i přes své prosby o ušetření podroben prvnímu stupni tortury jako zemězrádce. Tento mučedník byl mučení podroben celkem třikrát (13., 17. a 18. února³⁷), před čtvrtým utrpením ho uchránil Jan Scintilla, když se vzepřel stavům s námitkou, že čtvrtá tortura je proti právu, a když vězeň doposud nic nevyzradil, má být propuštěn jako nevinný.³⁸

Po výsleších se Jan Scintilla spolu s městským notářem pokusili vyjednat propuštění Sarkandra a umožnění léčby. Toto umožněno nebylo, navíc vězňův stav byl tak vážný, že by ho pravděpodobně nebylo možno uzdravit. Několik katolíků se ujalo péče o něho ve vězení, kde kněz Jan Sarkander na následky zranění zemřel až o měsíc později v noci

³³ Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda, s. 262-264.

³⁴ Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 49.

³⁵ Scintilla, J.: Zpráva o výslechu, mučednické smrti a pohřbu bl. Jana Sarkandra. Olomouc, Kněžský seminář 1970.

³⁶ Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 50.

³⁷ Tamtéž, s. 50-53.

³⁸ Scintilla, J.: Zpráva o výslechu, mučednické smrti a pohřbu bl. Jana Sarkandra, s. 7.

17. března 1620.³⁹ Scintilla ve své zprávě uvádí, že se po mučednickově smrti v cele rozlinula libá vůně a bledá Sarkandrova tvář nabyla zdravé barvy.⁴⁰

Katolíci v Olomouci chtěli pro Jana Sarkandra připravit pohřeb, ke kterému došlo po překážkách 24. března 1620.⁴¹ Jan Sarkander byl do rakve uložen v červeném kněžském rouchu na znamení mučednické smrti a je tedy patrné, že Sarkandrův kult se začal utvářet bezprostředně po jeho úmrtí.⁴²

Jan Sarkander byl blahoslaven papežem Piem IX. 11. září 1859⁴³ a k jeho kanonizaci došlo o bezmála 150 let později 1. května 1995.⁴⁴ Kanonizační slavnost proběhla v Olomouci, kde byl přítomen i papež Jan Pavel II.

4.3. Místa, která jsou předmětem sporů

Jak již bylo výše zmíněno, Jan Sarkander se stal předmětem sporů historiků a teologů. Důvodem těchto neshod je různá interpretace některých momentů Sarkandrova života. Zejména se jedná o jeho svatbu s luteránkou, která je vykládána jednou jako výsledek nestálé povahy, podruhé přirozené rozvažování životní cesty. Dalším diskutabilním bodem je časté střídání farností, které Sarkandrovi kritici vnímají jako důsledek netolerance, svárivosti a již zmíněné nestálosti, naopak jeho obhájci v něm vidí naprosto běžný dobový jev a projev náboženské horlivosti, pro kterou byl žádán na mnoha místech, kde byla prováděna rekatolizace. Sarkandrova neutuchající snaha o vybírání desátků je přisuzována jeho hrabivosti, nebo naopak obraně práv katolické církve.⁴⁵

Největší spor je veden o to, zda je oprávněná Janova kanonizace. Jestli je jeho spor se stavy zapříčiněn náboženskými otázkami a je mučedníkem pro svou víru, nebo se jednalo čistě o věc politickou. Jan Sarkander byl zajat kvůli podezření z pozvání polských kozáků na Moravu, a nutno dodat, že toto podezření nebylo zcela neoprávněné. Ať už vzpomeneme pouť do Čenstochové ve stejný čas, kdy se jednání s polským králem Zikmundem III. opravdu uskutečňovala, snahu najít uplatnění v Polsku po návratu z pouti, zázračné ušetření Holešova nebo Sarkandrův útěk, při

³⁹ Fiala, J.: Starší literární ztvárnění martyria sv. Jana Sarkandera, s. 572.

⁴⁰ Scintilla, J.: Zpráva o výsledku, mučednické smrti a pohřbu bl. Jana Sarkandra, s. 8.

⁴¹ Tamtéž, s. 8.

⁴² Tamtéž, s. 8.

⁴³ Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander, s. 56.

⁴⁴ Fiala, J.: Starší literární ztvárnění martyria sv. Jana Sarkandera, s. 572.

⁴⁵ Piřha, P.: Čechy a jejich svatí, s. 112.

kterém byl dopaden. Navíc mezi Holešovem, respektive Ladislavem Lobkovicem, a Vídní probíhala čilá korespondence, tedy stavy mohly předpokládat, že ačkoliv je holešovský pán v domácím vězení, tak není zcela mimo dění, a tím pádem o událostech zpravil i svého zpovědníka Jana. Navíc František Hrubý označil za legendu to, že v čele průvodu, který šel z Holešova vstříc polským kozákům, stál právě Jan Sarkander. Hrubý se pokusil dokázat, že obyvatele vedl zámecký kaplan Samuel Tuček a Sarkander vůbec nebyl ve městě.⁴⁶

U autorů velmi často mohlo sehrát roli při studiu tehdy dostupné sarkandrovské literatury jejich vlastní náboženské vyznání, a tedy interpretace Sarkandra života mohla být ovlivněna subjektivním pohledem.

Úkolem práce není zaujmout stanovisko v tomto sporu a dle vlastního studia se pokusit rozsoudit, kde je pravda. Výše provedená sonda do studií věnujících se Janu Sarkandrovi je nutná pro pochopení, z jaké informační základny vycházeli autoři níže analyzovaných románů, do jaké míry vycházeli z reálií nebo vytvářeli fikční svět, jak vyobrazují postavu Jana Sarkandra, jestli se přiklánějí svým zpracováním spíše k jeho zastáncům či kritikům, a tím pádem jak se podílí na upevňování legendy o tomto světcí, nebo zda ji naopak vyvracejí.

⁴⁶ Hrubý, F.: K boji o Jana Sarkandra, s. 6.

5. Jan Sarkander v barokní literatuře

5.1. Sarkandrovská literatura bezprostředně po roce 1620

Velmi brzy po smrti se Janu Sarkandrovi dostalo velké úcty a existuje několik písemných památek pocházejících již z roku 1620 nebo 1621, které se zmiňují o moravském mučedníkovi a byly základem pro vznik kultu tohoto světce.

Sarkandrovu mučednickou smrt využil při rekatolizaci Moravy kardinál František Ditrichštejn, z jeho iniciativy vznikla řada spisů, ve kterých se objevuje příběh holešovského faráře. V dubnu roku 1620 nechal kardinál vytisknout leták, oslavující mučedníka, který rozeslal do zahraničí, např. Francie a Španělska. Díky tomuto tzv. Ditrichštejnskému letáku bylo utrpení katolického kněze využito i v náboženském boji mimo Čechy a Moravu. Dokladem je spisek, který vyšel v Paříži, jehož autorem je Francouz Pierre Menier.⁴⁷ Ovšem nejcennější z tohoto období je pro nás již výše zmiňovaná zpráva o průběhu výslechů z roku 1621,⁴⁸ kterou sepsal Jan Scintilla právě na vyžádání olomouckého biskupa.

Dalším potvrzením úcty k Janu Sarkandrovi jsou slova, která nechali jeho bratři napsat na náhrobní kámen. Zároveň se jedná o první doklad básnické tvorby inspirované utrpením Jana Sarkandra.⁴⁹

Z dalších písemností zmiňujících se o Janu Sarkandrovi, které vznikly nedlouho po jeho smrti, do konce 30. let 17. století, jmenujme zápis Pavla Jeronýma Skřivánka, dopis Zdeňka Popela z Lobkovic⁵⁰ nebo panegyrik polského kazatele Fabiána Birkowského.⁵¹

5.2. Bohumír Hynek Josef Bilovský

Jednoznačně nejvíce se o Jana Sarkandra v období baroka zajímal barokní kazatel a spisovatel Bohumír Josef Hynek Bilovský. Narodil se roku 1659.⁵² Začátek jeho

⁴⁷ Název: LA GRANDE & CRVAVTÉ ET TYRANnie, exercee en la perfonne de Reuerand Pere en Dieu, & Bien-heureux Iean Sarcander, Doyen, & Pasteur de Holoshouen en Morauie, prouince de Boesme, par les peruers Heretiques & Infideles en l'annee 1620.

⁴⁸ Scintilla, J.: Zpráva o výslechu, mučednické smrti a pohřbu bl. Jana Sarkandra. Olomouc, Kněžský seminář 1970, s. 1.

⁴⁹ Plamenný je můj duch, žhavější než samé plameny, a chcete ještě přidávat plameny k plamenům.

Zničit mne chcete! Nechápejte se plamenů,

plameny [ve mně] zničte: tehdy zajdu, jestliže plamen ve mně zajde!“ (Fiala, J.: Starší literární ztvárnění martyria sv. Jana Sarkandra, s. 578)

⁵⁰ O těchto dvou dokumentech se zmiňuje ve své studii *Starší literární ztvárnění...* Jiří Fiala, s. 576, 579.

⁵¹ Birkowski, F.: *Glos krwie b. Iana Sarkandra, Meczennika Morawskiego*. Katowice, Biblioteka Slaska 1995.

církevní dráhy je spjat s jezuitským řádem, se kterým se ale po neshodách rozešel, stal se světským knězem a začal působit v Písku. Později se vrátil na Moravu, kde zemřel 7. prosince 1725.⁵³

Bilovský je autorem několika básnických děl, jejichž hlavním tématem je martyrium Jana Sarkandra. Jedním z nich je *Církevní cherubín*....⁵⁴ Dále vydal řadu sbírek svých kázání, kde je v úvodu dedikační báseň pro Jana Sarkandra, např. sbírku *Cantator cygnus... Hlas duchovní labutě*.⁵⁵

5.2.1. Církevní cherubín

Na tomto místě se zastavíme u díla *Církevní cherubín*..., které vyšlo poprvé v roce 1703, podruhé jej připravil o 230 let později k vydání Josef Vašica. Toto dílo lze žánrově označit jako básnický legendistický cyklus, složený z 19 skladeb. Vašica ve 20. století vyslovil názor, že by spíše odpovídalo lyrickému dramatu, a to kvůli podrobnému a barvitému líčení knězova utrpení.⁵⁶

V popředí Bilovského zájmu je mučednictví Sarkandra, z devatenácti básní se pouze první tři věnují farářovu životu před zatčením.

Hned v úvodních kapitolách Bilovský demonstruje Sarkandrův přesah za hranice Čech: „Sarkander tvé jméno, dávno zveleveno po světě se množí. Znají tě Španielové, k tobě sem putují, vědí o tobě Vlachové, tebe vychvalují, i Norberčanové, ač jsou kacířové, tě nepotupují.“⁵⁷ Jelikož víme o tom, že kardinál Ditrichštejn rozeslal svůj leták např. do Španělska, je jasné, že se částečně tyto verše zakládají na pravdě, ovšem míra barokní hyperbolizace zároveň dovoluje pochybnost, že Jan Sarkander vzbudil v cizích zemích takovou pozornost a úctu, která by přetrvávala bezmála sto let od jeho smrti.

Bilovský se vyjadřuje k otázce Sarkandrova obvinění jako ke kacířskému výmyslu a holešovskému knězi přisuzuje jednoznačně kladné vlastnosti, zdůrazňuje jeho

⁵² Vašica, J.: Poznámky. In: *Církevní Cherubín, anebo Slavný a stálý v ohni a mukách víry a svatě zpovědi zástupce Jan Sarkander*. Olomouc, Stojanova literární jednota bohoslovců 1933, s. 211-250.

⁵³ Vašica, J.: Poznámky, s. 211.

⁵⁴ Bilovský, B. H. J.: *Církevní Cherubín, anebo Slavný a stálý v ohni a mukách víry a svatě zpovědi zástupce Jan Sarkander*. Ed. Josef Vašica. Olomouc, Stojanova literární jednota bohoslovců 1933.

⁵⁵ Bilovský, B. H. J.: *Cantator Cygnus, funeris ipse sui mortis beate traditor: To jest: Hlas Duchovní Labutě*. Olomucii, Typis Ioan. Adami Auinger 1720.

⁵⁶ Vašica, J.: Poznámky, s. 228.

⁵⁷ Bilovský, B. H. J.: *Církevní Cherubín*, s. 18.

zbožnost,⁵⁸ neustálou starost o holešovskou farnost,⁵⁹ obětavost.⁶⁰ Nepochybuje o jeho nevině a bezmocnosti.⁶¹ V této souvislosti užívá zvířecích metafor, Sarkandra přirovnává k bezmocné ovečce, jeho pronásledovatele k vlkům, soudce k tygrům. Přirovnání Sarkandra k beránkovi, který je zbaven šatů, nám může evokovat Kristovu oběť za lidské hříchy.⁶² Postava Krista se nám může připomenout také v momentu, kdy se Jan modlí za ty, kteří mu způsobují utrpení, a naplňuje tak dokonale „imitatio Christi“.⁶³

Bohumír Bilovský vykresluje Sarkandra během výslechů jako statečného, trpělivého, neustále si uchovávacího zbožnost, čerpajícího sílu od Boha. Některé části básní jsou Sarkandrovými modlitbami.⁶⁴ Staví vězně do kontrastu s jeho soudci, které zobrazuje jako kruté nezdovořáky, kteří si neváží Boha a jeho služebníků, lačníci po utrpení.⁶⁵ Kněz Sarkander je vůči nim zdvořilý a statečně se hájící, i když od nich musí trpět výsměch. Autor také klade důraz na věrnost Sarkandrovu nejen vůči Bohu, ale i svému pánu Lobkovicovi, kterého nechtěl vystavit žádnému nebezpečí.

Jak už bylo výše zmíněno, Bilovský detailně popisuje Sarkandrova muka, barvitě líčí použité způsoby tortury, mučedníková zranění. Bilovského zevrubnost v tomto líčení může být až zarážející, avšak vysoká míra expresivity patřila neodmyslitelně jak ke středověkým legendám, tak k hagiografickým textům doby baroka: „Když se pak maso spálilo,/ tu začaly kosti,/ všechno jeden oheň bylo,/ a neměli dosti,/ sádla přilívali,/ síry přikládali/ bez vší outprnosti.“⁶⁶

Dle líčení Bohumíra Bilovského Jan Sarkander zemřel s modlitbou na rtech, prosil Boha za odpuštění svých hříchů a znovu i o milost pro své soudce. Bilovský ovšem neopomněl věnovat jednu báseň způsobu, jakým se Bůh vyrovnal se Sarkandrovými protivníky.⁶⁷ Bilovský holešovského kněze považuje za vzor pro katolíky, ovšem vyslovuje nespokojenost s tím, jak málo si věřící Sarkandera váží.⁶⁸ Bilovský

⁵⁸ Tamtéž, s. 36, 37.

⁵⁹ Tamtéž, s. 36.

⁶⁰ Tamtéž, s. 38.

⁶¹ Tamtéž, s. 63.

⁶² Tamtéž, s. 62.

⁶³ Bilovský, B. H. J.: *Církevní Cherubín*, s. 95.

⁶⁴ Tamtéž, s. 63-67.

⁶⁵ Tamtéž, s. 96.

⁶⁶ Tamtéž, s. 128.

⁶⁷ Tamtéž, s. 161-172.

⁶⁸ Tamtéž, s. 200.

Sarkandera tituluje svatý mučedník⁶⁹ a po smrti mu přisuzuje typické světecké rysy, jako zázračné uzdravení zmučeného těla, které má zázračnou schopnost uzdravení. Tato legenda je zaznamenána už ve Scintillově spisu.⁷⁰

V samotném závěru básnického cyklu autor staví moravského Jana Sarkandra vedle českého Jana Nepomuckého, snaží se vyzdvihnout jejich společné rysy – utrpení pro zachování zpovědního tajemství, prosazuje i paralelu ve způsobu utrpení: „Pro tu se český Jan topil/ u Prahy v Vltavě,/ sírou a smůlou kat topil našemu v Moravě,/ toho jest hvězdička,/ našeho studnička/ slavila v šatlavě.“⁷¹

5.3. Sarkandrovská literatura po roce 1700

Bohumír Bilovský by mohl být považován za největšího barokního ctitele Jana Sarkandra. Po jeho smrti se objevila další díla, která vyobrazují martyrium holešovského kněze a přispívají k upevňování jeho kultu. Je možné vidět souvislost mezi těmito pozdějšími doklady z dvacátých let 18. století a snahou o beatifikaci mučedníka.⁷²

Nejvýraznějším textem se sarkandrovským námětem z této doby je text lazebníka z Mělníka narozeného v Prostějově Jakuba Jana Nepomuckého Sarkandra Dukáta. Jeho spis *Phoenix Moravicus...*⁷³ je jasně inspirován Bilovského *Církevním cherubínem*, na několika místech ho Dukát dokonce cituje.

Jan Sarkander se v baroku stával součástí lidové kultury. V tzv. kramářských tiscích bylo nalezeno několik lidových písňových legend, které vzdávají poctu moravskému mučedníkovi. Jednou ze známých písní je *Píseň o blahoslaveném Janu Sarkandru Skočovském, děkanu holešovském a muži apoštolském v Markrabství moravském, utiskání a zármutku patronu obzvláštním.*⁷⁴

5.4. Shrnutí

Lze konstatovat, že ve výše zmíněných barokních památkách je příběh Jana Sarkandra interpretován zcela ve prospěch holešovského faráře. Je zobrazován jako horlivý

⁶⁹ Tamtéž, s. 184.

⁷⁰ Scintilla, J.: Zpráva o výsledku..., s. 8.

⁷¹ Tamtéž, s. 204.

⁷² Fiala, J.: Starší literární ztvárnění..., s. 586-589.

⁷³ Dukát, J. S.: *Phoenix Moravicus*. Litoměřice, František Jiří Škrochovský 1725.

⁷⁴ Fiala, J.: Starší literární ztvárnění..., s. 588.

křesťan, vzorný zastánce pravé katolické víry, příkladný boží služebník, mučedník pro víru, odvážný člověk, který v posledních chvílích svého života prokázal neuvěřitelnou statečnost. V žádném pramenu není uvažováno o Sarkandrově vině v otázce vyplnění Moravy tzv. „lisovčíky“. V písemných památkách a ve výtvarném umění bývá zobrazována zázračná záchrana Holešova, při které měl Sarkander projevit neobyčejnou duchapřítomnost a kuráž.

Je tedy nezpochybnitelné, že barokní památky podporují legendu a kult moravského mučedníka. Příběh Jana Sarkandra byl využit pro rekatolizaci na Moravě, která začala nabývat na intenzitě po porážce nekatolických stavů v bitvě na Bílé hoře. Jelikož nám známé prameny pocházejí od katolických autorů, je pochopitelné, že jejich zobrazení mučedníka je bezvýhradně kladné.

Druhé vysvětlení, proč se v textech neobjevují proti Janu Sarkandrovi žádné kritické námitky, může mít nacionální charakter. Postava holešovského kněze bývá považována za paralelu českého světce Jana Nepomuckého, jehož popularita v druhé polovině 17. století významně narostla, a který byl v roce 1729⁷⁵ svatořečen. Moravští katolíci možná měli touhu v tomto ohledu se vyrovnat Čechům, proto podporovali legendu moravského mučedníka: „Vy jste dvě světla nebeská,/ s vámi se honosí/ moravská i země česká/...“⁷⁶

Třetí příčinou zcela jednoznačného zobrazování Jana Sarkandra v baroku by mohl být fakt, že v 17. století ještě nebylo běžné nahlížet na historii kriticky, tento fenomén se rodí až s osvícenstvím, tedy ve století osmnáctém. Proto se můžeme domnívat, že pozdější autoři, jako Bohumír Bilovský nebo Jan Sarkander Dukát, vůbec nezvažovali jinou možnost interpretace než tu dosud tradovanou, tedy Jana Sarkandra mučedníka pro víru. Navíc i o více než století později Sarkandrovi životopisci Tenora a Foltynovský nepracují s jinou představou, než že byl Jan Sarkander nevinnou obětí nekatolických stavů a s novým pohledem přichází až již zmiňovaný František Hrubý na konci třicátých let 20. století.

⁷⁵ Piřha, P.: Čechy a jejich svatí, s. 128.

⁷⁶ Bilovský, B. H. J.: Církevní Cherubín, s. 206.

6. Jan Sarkander v románu Františka Kováře

6.1. Autor

Autor románu František Saleský Kovář, vlastním jménem Josef Kovář, se narodil 22. listopadu 1907⁷⁷ v Sehradících. Po maturitě na řádovém učitelském ústavu u školských bratří ve Svatém Janu pod Skalou přijal nižší svěcení. Do roku 1950⁷⁸ se věnoval vzdělávání nejprve jako učitel, později i ředitel Svatováclavského penzionátu v Praze-Bubenci. Poté, co byl rozehán řád školských bratří, se živil ve sklárnách jako dělník a po čase dosáhl na funkci ekonomického náměstka. Od konce šedesátých let 20. století byl v penzi, vyučoval klavír a sám hrál v kostele na varhany. Zemřel v roce 1981.⁷⁹

6.2. Děj románu

Děj Kovářova dvoudílného románu *Proti proudu* začíná poutí holešovských občanů na nedaleké poutní místo Hostýn. Časově tato událost spadá nedlouho před sjezd nekatolických stavů ve Znojmě 23. května 1618.⁸⁰

Již na samém počátku románu se noříme do husté atmosféry náboženských bojů počátku 17. století. Katolický farář Jan Sarkander je varován svými blízkými, zámeckým kaplanem Samuelem Tučkem nebo svým pánem a ochráncem Ladislavem Popelem z Lobkovic, že si proti sobě svým horlivým lpěním na zásadách poštvává mnoho vlivných lidí. Jan Sarkander se ovšem ničeho neobává a nehodlá ustupovat. V pozdějších časech zamýšlí naopak ještě přitvrdit. Celým románem se vinou náznaky protagonistova budoucího osudu: „Je doba mučedníků.“⁸¹

Velká část prvního dílu románu představuje širší dějinné události. Autor se neomezuje pouze úzce na příběh holešovského kněze, ale zobrazuje širší kontext, který se netýká přímo protagonisty. Po prvních třech kapitolách se těžiště děje přesouvá k protestantským stavům, rekapitulaci jejich dosavadních úspěchů, sněmu ve Znojmě, obsazení měst Brna, zajetí kardinála Františka Ditrichštejna, rozrušení z útěku Albrechta z Valdštejna se stavovskou pokladnicí do Uher apod.

⁷⁷ Kovář, F. S.: *Proti proudu: historický román*. 2. vyd. Brno, Salve Regina 1995.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, s. 35.

⁸¹ Tamtéž, s. 9.

Až k závěru prvního dílu se do centra pozornosti vrací Jan Sarkander a Holešov, ve kterém propuknou nepokoje. Jan Sarkander je i fyzicky napaden, proto na radu svého přítele ze studií Jana Scintilly odejde na pout' do kláštera v polské Čenstochové.

Druhý díl je zahájen setkáním moravských stavů, které očekávají příjezd krále Fridricha Falckého. Jeden z příslušníků nekatolické šlechty, Jan Meziříčský, odjede na své panství oženit se. Veselka je ovšem tragicky přerušena polskými kozáckými kmeny, které z tohoto panství pokračují do Bystřice pod Hostýnem, kde mimo jiné umučí bratrského kazatele Jana Vojtíka, oblíbence Václava Bítovského.

Do Holešova se dostanou zprávy o ohrožení, faráře Jana Sarkandra napadne vyjít kozákům vstříc. Po dohodě se zámeckým kaplanem a doporučení Ladislava Lobkovice tak učiní a Lobkovicovo panství je zachráněno.

Zatímco se dějí tyto strašlivé události, stavy se radují z příjezdu krále, když je zasáhne tato zpráva. Bítovský okamžitě odjíždí na své panství, při cestě se zastaví u svého přítele Petra Kopřického, kde je i Vilém Ullersdorfer a obviní Jana Sarkandra z účasti na pozvání kozáků na Moravu. Touží se mu pomstít ještě více než dřív, kdy mu měli za zlé pouze neústupné vybírání desátků.

Jan Sarkander zatím spokojeně vzpomíná na šťastnou záchranu Holešova, přemítá nad svým jednáním a přemýšlí, proč se mu měšťané vyhýbají více než dřív. V tu samou chvíli za ním přichází zámecký trubač Pražák varovat ho, že se v okolí povídá, že byl s kozáky smluven, a kaplan Samuel Tuček přispěchá se zprávou, že chtějí Sarkandra zatknout, proto mu pomohou s útekem. Farář odejde na panství pánů ze Salmu. Protože je prozrazen, nemůže se ukrývat v zámku, je mu přislíbeno, že mu zámecký sluha bude nosit jídlo do lesa, ve kterém se ukryje a přečká nejhorší čas. Nešťastnou náhodou ovšem při snaze jít sluhovi naproti je Sarkander objeven, zajat a odvezen do Olomouce. Zde se znovu setkává s přítelem Scintillou, který je jediným městským sudím, ale přes veškerou snahu nedokáže Sarkandrovi pomoci od jeho utrpení a Jan Sarkander umírá 17. března 1620.⁸²

Román končí návštěvou Bítovského u Jana Meziříčského. Jsou spokojeni, protože podle nich Jan Sarkander po své smrti už nemůže být hrozbou.

⁸² Kovář, F. S.: Proti proudu, s. 245.

6.3. Vnější charakteristika

„Zatím na druhé straně přiskakuje pan Berka ke kočáru a pomáhá dvorně štíhlému, asi padesátiletému muži širokého čela, velikých očí, zarmouceného výrazu, s vousem pod nosem a se špičatě přistříženou bradou, oděného prostým šatem církevních hodnostářů. Kardinál František Ditrichštejn, olomoucký kníže-biskup, generál stavovského vojska na Moravě, císařův důvěrný rádce a oddaný přítel papežův, stojí zde před protestantskými stavy, přísný, smutný a soustředěný do sebe, jako by byl sám v celém okolí.“⁸³

Takto vykresluje František Kovář, který je velmi důkladný v popisu postav (zejména těch historicky významných), jednoho z nejdůležitějších mužů té doby. Např. o další významné historické postavě, králi Fridrichu Falckém, nám podává tyto informace: „...pravý šlechtic a dokonalý kavalír. ...miluje hody, hony a tance, také večerní pitky spojené s různými dobrodružstvími. ...v eleganci a v slušném vystupování nemá král Fridrich rovného. Je dobrosrdečný a upřímný.“⁸⁴ Kromě jednotlivých postav František Kovář podává i popis polských „lisovčků“, malých, zavalitých mužů ozbrojených šavlemi a ručnicemi, kteří byli cítit zápachem od koní a ohně.

Autor ze svého popisu nevyjímá hlavní postavu Jana Sarkandra. Samozřejmě se u Jana Sarkandra setkáváme s prvky, které jsou příznačné pro jeho povolání. Tedy kněžská slavnostní roucha např. v průvodu, který šel vstříc polským „lisovčkům“, ošuntělá kněžská sutana, která byla na útěku pochopitelně „uválená a zmačkaná“.⁸⁵ Dalším uniformním znakem je tonzura, která velmi přispěla k jeho odhalení v Tovačově, na panství pánů ze Salmu. Kovářův Sarkander je vysoký, mužný, čemuž jistě přispívaly dlouhé vousy na bradě. O jeho starostech svědčily hluboké vrásky na čele. „Zmužněl můj bratr Jan, myslel si Pavel, nějak zvažněl a zesmutněl; trápí ho něco, ty hluboké vrásky na čele se mu netvořily samy sebou.“⁸⁶

6.4. Vnitřní charakteristika

Kovářův Sarkander je nahlížen pro něj příznivou optikou. Pasáže, kde je Sarkander kritizován z úst nekatolických šlechticů, pouze zdůrazňují kontrast mezi kladným

⁸³ Kovář, F. S.: Proti proudu, s. 55-56.

⁸⁴ Tamtéž, s. 118.

⁸⁵ Tamtéž, s. 209.

⁸⁶ Tamtéž, s. 112.

hrdinou a zápornými stavy. Umocňují bezvýchodnost, zoufalost a předurčenost knězova osudu.

Snaha o ztvárnění bezpodmínečné Sarkandrovovy zbožnosti a spoléhání se na Boha je narušena situacemi, kdy se jeví, že Bůh je pouze poslední možností poté, co jiné už selhaly. Např. když se Sarkander octne bez ochrany po uvěznění zemského hejtmána Ladislava Lobkovice nebo při ohrožení kozáckými kmeny, kdy není reálné bránit se vojensky. „Bože, Bože, co si nyní počneme?“ chytil se za spánky, „bez opory, bez ochrany, bez kolátora... Jedinou naší záštitou je teď Bůh.“⁸⁷ Autor pravděpodobně neměl záměr jakýmkoli způsobem zpochybnit Sarkandrovu důvěru v Boha a navodit dojem, že Bůh je pro holešovského kněze až posledním řešením. Nebylo účelem faráře zdiskreditovat, spíše je to důsledek toho, že Kovářův Sarkander vystupuje velmi neohroženě, často až provokativně, je aktivní ve věcech, snaží se jednat, proto se pak někdy může zdát, že více spoléhá sám na sebe a na prostředky, které má k dispozici, než bychom si možná u pozdějšího světce představovali.

Jan Sarkander v Kovářově fikčním světě je do doby, než se začne mluvit o podezření ze zrady země, mezi katolickým lidem velmi oblíbený. Lidé si o něj dělají starosti kvůli jeho neobyčejné horlivosti a vytrvalosti. Zvěsti o těchto jeho vlastnostech se šíří celým krajem a vyvolávají obavy u nekatolíků, zejména Václava Bítovského z Bítova: „O Sarkandrovi slyšel zvěsti, které jej zneklidňovaly. Je to prý nezdolný a houževnatý člověk. ...zví-li o někom, koho by mohl získat nazpět do katolické Církve, pustí se za ním několik dní cesty, přemlouvá jej, prosí, hádá se s ním, neustane, dokud jej nepolapí do svých sítí.“⁸⁸

Řadu informací o povaze holešovského faráře se dozvídáme z promluv jeho samotného. Vzhledem k tomu, že jsou to především kladné vlastnosti, postesknutí nad těžkým údělem nebo obhajoba vlastních činů, budí to občas dojem samolibosti, ovšem s jistotou se dá pochybovat, že to byl autorův záměr. „...vím, že mne mají za svárlivého a nesnášenlivého kněze, vím, že jsem svým jednáním nahromadil hojně paliva k zášti a nenávisti, které může každou chvíli vzplanouti, ale nemohu couvat, nemohu, už jsem takový, neboť nesnesu útisků, ba musím na výboj, ať je to proti komukoliv...“⁸⁹

⁸⁷ Kovář, F. S.: Proti proudu, s. 100.

⁸⁸ Tamtéž, s. 27.

⁸⁹ Tamtéž, s. 9.

Samozřejmě Sarkander v Kovářově románu je bytostně spjatý se svými farníky a má o ně strach v době své nepřítomnosti, proto k jakémukoli odloučení od farnosti dochází pouze z opravdu nezbytných důvodů.

Navzdory tomu, že je Jan Sarkander velmi odvážný, „většina diváků pochopila, že tento muž se nebojí a že je odhodlán bránit se i proti přesile,⁹⁰ a jeho farnost je mu nade vše drahá, často ho stíhají chmury a špatné předtuchy, kdy se v něm probouzí strach a nechce se mu domů. „Sarkander se do Holešova vracel nerad, a když spatřil zase známé hradby, za nimiž se krčily domy, když jej pozdravila nízká gotická věž farního kostela, padla na jeho duši hrozná tesknota a bázeň před nastávajícím životem.“⁹¹

Postava Jana Sarkandra a jeho příběh v podání Františka Kováře budí v čtenáři často velkou lítost. Holešovský kněz je člověkem plným nadějí, že unikne zlému osudu. Je tak blízko přátelským tvářím, které mu ale nemohou pomoci. Čtenář má před sebou člověka, který ví o své nevině, v zoufalství hledá zastání dokonce i u lidí v davu, kteří se těší pohledem na zuboženého faráře. Je to prostý muž, který za své přesvědčení a horlivost v práci zaplatí životem.

6.5. Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života

K životu Jana Sarkandra před dobou, již román zachycuje, se František Kovář detailně vrací v retrospektivních pasážích, např. když bratři Jan a Pavel Sarkandrové vzpomínají na své uvěznění kvůli bratru Mikulášovi apod.

Jak již bylo výše zmíněno, Jan Sarkander je velmi horlivý a pracovitý, nadšený k získávání věřících pro katolickou církev. Jak jsme již také uvedli, kvůli těmto vlastnostem měl mnoho nepřátel a i ve farnostech, ve kterých působil před Holešovem, se mnoho lidí bouřilo proti novotám, které zaváděl. V Charvátech ani Boskovicích již nemohl vydržet, protože viděl, že jeho snaha nepadá na úrodnou půdu. Poměrně časté střídání far není tedy chápáno jako projev nestálosti, ale jako důsledek náročné práce bez výsledku. V románu je ale také zachycena kritika Jana Sarkandra ze strany kardinála Ditrichštejna, který mu v den jeho instalace holešovským farářem řekl: „Poslal jsem tě, můj synu, do Holešova, poněvadž důvěřuji v tvou horlivost, učenost a zbožnost... Různé chyby, ze kterých jsem tě kdysi káral, vykoupíš usilovnou prací pro

⁹⁰Tamtéž, s. 94.

⁹¹ Kovář, F. S.: Proti proudu, s. 147.

obnovu Církve na holešovském panství.⁹² O svatbě v době studií se František Kovář nezmiňuje, ačkoli o dané době píše. V tomto případě bychom snad mohli uvažovat o tom, že autor čekal na rozřešení otázky, zda svatební smlouva objevená Františkem Hrubým se skutečně týká kněze Jana Sarkandra či nikoliv, protože román poprvé vyšel v roce 1948,⁹³ tedy nedlouho po vydání práce Františka Hrubého.⁹⁴

Sarkandrova neústupnost ve vybírání desátků je mu v románu vyčítána např. i zámeckým kaplanem Samuelem Tučkem, kterému se zdá zbytečné dělat si takto nepřátele v takový nepříznivý čas. Jan Sarkander mu na to ovšem odvětlí, že to nedělá pro sebe, ale pro všechny holešovské faráře, aby měli tyto věci v pořádku. Navíc se nechce poddat tlaku, útisku a nelibosti nekatolických pánů. Tedy ne hrabivost, ale vnitřní touha po spravedlnosti žene Sarkandra do nebezpečí, o kterém je varován a sám ho uznává.

Celou knihou se prolíná nevraživost Václava Bítovského z Bítova vůči holešovskému faráři Janu Sarkandrovi, je zřejmé, že hledá záminku pro pomstu a obvinění z velezrady kvůli smluvením se s polskými kmeny se samo nabízí. Je jasně řečeno, že Sarkandrovi komisaři věděli, kdo s polským králem jednal. Navíc je z úst jednoho z komisařů vyřčena žádost o prozrazení zpovědního tajemství. Tedy Kovářův Sarkander je naprosto nezpochybnitelným mučedníkem pro víru.

„Trpíš proto, žes knězem, který bojoval proti evangelíkům i Bratřím, - trpíš, že ses soudil o desátek s pány, - - vím, žes hájil práva svého, ale stojí to za to, dráždit mocné pány, šlechtu, která má přístup k nejvyšším úřadům?? Trpíš za svého pána Ladislava Lobkovice, kterému neublíží, poněvadž je příliš mocný. Knížata se na skřípec nenatahují. Trpíš také za kardinála, který uprchl do Vídně, trpíš za Valdštejna, jenž uprchl se stavovskou pokladnou, - - na tobě, ubožáku, se vybíjí zlost a vztek,...“⁹⁵

⁹² Tamtéž, s. 20.

⁹³ Kovář, F.: Proti proudu: historický román. Přerov, Společenské podniky v Přerově 1948.

⁹⁴ Hrubý, F.: K boji o Jana Sarkandra. Brno, nákladem vlastním 1940.

⁹⁵ Kovář, F. S.: Proti proudu, s. 232.

7. Jan Sarkander v románu Josefa Galíka

7.1. Autor

Josef Galík, narozený v roce 1932,⁹⁶ byl českým prozaikem, literárním kritikem a historikem. Studoval češtinu a ruštinu a od roku 1957⁹⁷ se věnoval pedagogické činnosti nejprve na středních školách, později na FF UP v Olomouci. Kromě prózy psal také poezii, kterou debutoval v roce 1956. Své recenze a odborné studie publikoval v několika literárních časopisech, např. *Kulturní tvorba* nebo *Česká literatura*.⁹⁸

7.2. Děj románu

Postava Jana Sarkandra, kterou v naší práci sledujeme, se objevuje v Galíkově románu *Soud i odpuštění*. Sarkander není ovšem rozhodně jeho protagonistou, tím je bezmála šedesátiletý rytíř a regent holešovského panství Vilém Ullersdorfer. Děj se odehrává v několika málo podzimních dnech přelomu října a listopadu roku 1656.

Starého šlechtice trápí špatné sny, které ho vedou k přemýšlení o své minulosti a snaze vyrovnat se s těžkými a ne zcela jasně správnými rozhodnutími, která během svého života učinil. V Galíkově románu nemá být stěžejní příběh. Je to román plný symbolů, jde v něm spíše o hledání odpovědi na palčivé otázky, které se netýkají pouze určitého dějinného období, ale mohou trápit člověka žijícího v kterékoli době. Román nedává jednoznačné odpovědi na otázky, které vznáší. Čtenář se nedozví, kdy je možné omluvit zradu přátelství a ideálů snahou zachránit si vlastní život, nezjistí, jak se vyrovnat s vlastním selháním, tíhou svědomí, hanbou, kde hledat pro takové činy pochopení, a ani se nenaučí, jak šťastně žít život v osamocení.

Holešovský regent se dostal do služeb katolického šlechtice Ladislava z Lobkovic zásluhou svého strýce a jeho známostí. Díky Lobkovicově manželce, nadšené protestantce, nebylo žádným problémem Vilémovo nekatolické vyznání a jako vysoce postaveného úředníka ho minula vlna rekatolizace, která na holešovském panství začala těsně před příchodem katolického kněze Jana Sarkandra. Vilém Ullersdorfer se velmi přátelil s katolickými pány Václavem Bítovským z Bítova a Petrem Kopřicem. Spolu s nimi byl i jedním ze Sarkandrových komisařů a byl účasten jeho mučení. Po bitvě na

⁹⁶ Svadbová, B. – Machala, L.: Josef Galík. In: Slovník českých spisovatelů. [online] Ed. M. Přibáň. 2010. [cit. 6. 4. 2015] Dostupný z WWW:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=498&hl=Josef+Gal%C3%ADk+>

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž.

Bílé hoře a vítězství císaře Ferdinanda II. a katolické církve má Vilém možnost rozhodnout se, zda zůstane spolu se svými přáteli věrný své dosavadní víře a nejspíše mu nezbyde jiná možnost než odchod do exilu, nebo se přihlásí ke katolické víře a pokusí se zachovat si své dosavadní společenské postavení a službu, jež mu je vším a kterou vykonává, jak nejlépe umí. „A co je dnes trvalého, když slova jsou tak bláznivě klamná a osoby pomíjivé? Když víra je hřích? Jenom služba je to.“⁹⁹ Jeho volba padne na možnost konvertovat a zachovat, co lze. „Byl podělaný prospěchář, byl nerozhodný zbabělec, byl podlá svině, ale jenom v očích poražených – a to se prý nepočítá. V účtech vítězů naopak stálo: uznává chybu, nehodlá ji opakovat, nežádá výjimky pro své přátele.“¹⁰⁰ Vilém Ullersdorfer má sám sebe za slabocha. Obdivuje svého bratra a přátele, kteří kvůli svému nekatolickému vyznání trpěli, a on sám přihlížel jejich hrdinské smrti. Vzpomíná nejen na jejich život, ale také jejich umírání. Snaží se najít legitimní ospravedlnění toho, proč svým přátelům nemohl pomoci. Proč si vybral možnost předstírat, že své blízké nezná, proč odmítl jít do rizika, že sám bude potrestán.

Na probuzení vzpomínek a přemýšlení má také jistě podíl zvěst, že se do Bystřice pod Hostýnem vrátila paní Bohunka Bítovská, vdova po Václavu Bítovském. Možná ve snaze v závěru života odčinit své hříchy se za ní Vilém vydává, ovšem než se tam přes svou váhavost dostane, stará dáma je již po smrti, pro kterou si de facto přijela. Kvůli nemoci se holešovský úředník v Bystřici zdrží. Je navštíven místním mladým farářem, který jej konfrontuje s postavou Jana Sarkandra, jehož obdivuje, chce o něm psát a přičinit se o jeho vysvěcení.

Zlost, která vzkypí v nemocném muži, přiměje mladého faráře vzdát snahu o získání svědectví člověka, který se s mučedníkem setkal, ovšem po pár dnech znovu najde odvahu a navštíví regenta, který je už doma v Holešově. Mladý farář dostane odpověď na otázku, která ho nejvíce trápí, zda Jan Sarkander podlehl tlaku komisařů a vzdal se své víry nebo nikoli. Pár dní po tomto rozhovoru starý rytíř Vilém Ullersdorfer umírá ve vzpomínkách na své mrtvé přátele, obtížen svědomím, ve společnosti čtyř služebníků, kteří soudí jeho činy. Někteří se ho zastávají, mají ho za dobrého člověka, který neměl příliš na vybranou, jiní mají jasno v tom, že to byl prospěchář, přeběhlík a zrádce.

⁹⁹ Galík, J.: Soud i odpuštění. Ostrava, Profil 1987, s. 61.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 136.

7.3. Práce s postavou Jana Sarkandra

Vzhledem k charakteru postavy Jana Sarkandra v Galíkově románu si dovolím v této kapitole sloučit podkapitoly vnitřní charakteristika a vnější do jedné.

V tomto románu, jak již bylo zmíněno, je Jan Sarkander postavou vedlejší. Zosobňuje dávný prohřešek, který protagonistovi brání v profesním růstu, protože se podílel na mučení oblíbence katolické šlechty. Jan Sarkander je postava, která v hlavním hrdinovi vyvolává vztek, na kterou má jasný, záporný názor. Ten není způsoben tím, že by jako luterán nebo přeběhlý katolík zcela nesouhlasil s celou katolickou církví a jejími představiteli. Naopak neoblíbeného mučedníka srovnává s jeho nástupcem v Holešově, kterého si velmi váží a jehož Sarkander předčí sice v síle hlasu, ale kvalita kázání je neporovnatelná. Příčinou nenávisti vůči umučenému holešovskému faráři jsou osobní antipatie a špatná povaha uctívaného.

Velmi zajímavé je nahlížení na Jana Sarkandra ze dvou úhlů pohledu. Jednou z perspektivy mladého bystřického faráře plného iluzí, podruhé očima starého holešovského regenta.

Bystřický farář si mnohé přečetl o Janu Sarkandrovi, je jeho obdivovatelem, byl přítomen zázraku, kdy se mladý člověk topil a po modlitbě k tomuto moravskému mučedníkovi byl vlnou vyhozen na břeh. Touží napsat legendu o tomto muži, nazývá ho „rubínem v erbu markrabství.“¹⁰¹ Nedokáže pochopit, jak je možné, že se holešovští občané nezastali svého faráře, nepostavili se na jeho obranu. Obdivuje hrdinnou smrt svého idolu, přemýšlí o tom, zda by přečkal taková muka, aniž by se vzdal své víry. Nabádá své farníky k uctívání této postavy. Jeho touha dozvědět se o svém oblíbenci více ho vede za starým a nemocným holešovským regentem, který je současníkem Jana Sarkandra.

Jak velké však je farářovo zklamání, když se místo zapáleného vyprávění o svatosti Jana Sarkandra dočká nepochopení svého zájmu. Nejen Vilém Ullersdorfer vzpomíná na holešovského faráře jako na hamižného, lakotného člověka, který šel pouze po zisku, se svými farníky se hádal a nesmyslně jim zakazoval jejich zvyky. Nepochybuje o farářově alespoň minimálním podílu na vyjednávání s kozáckými kmeny a hájí obyvatele Holešova: „A teď, prosím, uvažte sám, mohli s dobrým svědomím chránit žháře jen

¹⁰¹ Galík, J.: Soud i odpuštění, s. 107.

proto, že nezapálil u nich, nýbrž jenom u sousedů? A když ne přímo žháře, tak aspoň pomocníka a navaděče?¹⁰² Vilém Ullersdorfer na okamžik připustí myšlenku, že by se mohlo jednat o šťastnou náhodu, kdy „lisovčící“ byli zaskočeni zástupem nejen mužů, ale i žen a dětí, kteří jim jdou vstříc z Holešova, ale potom nechápe, proč se kněz schovával a nedostavil se na výzvu do Brna podobně jako zámecký kaplan Samuel Tuček, který šel spolu se Sarkandrem v čele průvodu a „nebyl mu zkřiven vlas na hlavě.“¹⁰³

Mladý duchovní se na Sarkandrova selhání dívá jako na běžné lidské slabosti, kterých není ušetřen ani kněz. Statečnost, kterou prokázal Sarkander na mučidlech, přisuzuje moci modlitby a všechnu regentovu kritiku omlouvá zaujatostí a špatným svědomím. Naopak umírající rytíř lituje mladého faráře, který si vytvořil představu, kterou mu nikdo nemůže vyvrátit. Dle mladíka „žít ctnostně dokáže přece tolik nanicovatých lidí, ale hrdinně zemřít?“¹⁰⁴

Zidealizované představy bystřického faráře o průběhu Sarkandrova mučení také rytíř Ullersdorfer uvádí na „pravou míru“. Nepotvrdí mladíkovu největší obavu, že jeho idol byl slabý a během výslechů byl komisaři zlomen, ale popírá jeho zidealizované přesvědčení, že Sarkander nepromluvil: „ To jste asi nikdy neviděl kolo a skřípec, že si můžete vůbec něco takového pomyslet. Mluvil, to se ví, že mluvil, co mluvil, křičel, řval a prosil, bez přestávky odprošoval Bítovského, Kopřice a mne za všechny ty dlouhé spory o desátky, ale k tomu, co jsme potřebovali, se nepřiznal.“¹⁰⁵

Kromě již výše zmíněného zázraku s topícím se mužem je Jan Sarkander využit jako přímluvce podvodníků a hrabivců, kteří se na něj odvolávají. Nejdříve stará žena, která údajně nemohla dva roky vstát z postele a při pohřbu svého muže, který se za podivných okolností utopil v říčním náhonu, se zázračně uzdraví. Ovšem mladá milenka mrtvého muže ji obviňuje z podvodu a při pohřbu na ni zaútočí. Po tomto incidentu útočnice opustí město a odjíždí s regentem Ullersdorferem do Holešova, kde ho bude ošetřovat. Dívka sleduje i vlastní prospěch, touží po zázraku, že zbohatne alespoň teď, když už se jí to nepodařilo s mlynářem. „ To by byl zázrak pro Sarkandra!“¹⁰⁶

¹⁰² Tamtéž, s. 110.

¹⁰³ Galík, J.: Soud i odpuštění, s. 110.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 142.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 141.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 113.

7.4. Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života

V Galíkově románu je nabízen dvojí pohled na budoucího světce Jana Sarkandra. Ovšem mladý kněz je spíše posluchačem a člověkem, jehož názor je podroben zkoušce, zda obstojí před argumenty Sarkandrova pamětníka. Tedy historicky nejasné nebo rozporné momenty jsou podány z perspektivy Viléma Ullersdorfera.

K Sarkandrově stálosti nebo nestálosti román nezaujímá žádné stanovisko. O Sarkandrových dřívějších působištích se zmiňuje pouze v souvislosti s jeho horlivostí a omezováním zpěvu českých písní.¹⁰⁷ Zasnoubení není zmiňováno vůbec.

Jak už bylo napsáno výše, holešovský regent je přesvědčen o Sarkandrově hrabivosti, dle něj holešovský farář měl v žebříčku svých hodnot na prvním místě peníze, teprve potom modlitbu. „Myslel jenom na peníze. Modlitby až potom, napřed peníze. O ničem jiném se s ním nedalo mluvit, než o penězích.“¹⁰⁸

Velmi zajímavá je konfrontace bystřického faráře s Ullersdorferem ohledně Sarkandrova mučení. Kněz jednoznačně věří, že Sarkander zemřel pro svou víru. To Vilém Ullersdorfer zpochybňuje, protože účelem zajetí a výslechu holešovského faráře bylo získat kompromitující informace o Ladislavu Lobkovicovi. „Chtěli jsme, aby se přiznal, že ho Lobkovic poslal do Polska sjednávat vpád lisovčiků na Moravu. Kdyby to potvrdil, byť i na mučidlech, pak by tu byl důvod bývalého zemského hejtmana uvěznit jako vlastizrádce a po soudu ho možná i popravit...“¹⁰⁹

„Sarkander umřel po mučení ve vězení a nevzdal se své víry, a nic na tom nezmění fakt, že to po něm nikdo nežádal.“¹¹⁰

¹⁰⁷ Galík, J.: Soud i odpuštění, s 141-142.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 141.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 140.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 143.

8. Jan Sarkander v románu Jana Žáčka

8.1. Autor

Pardubický rodák Jan Žáček přišel na svět 31. ledna 1932.¹¹¹ Nejprve směřoval k herecké profesi, působil v divadle v Olomouci a v zájezdním Vesnickém divadle. Krátce po komunistickém převratu se pokusil o útěk za hranice, ale byl chycen a na krátko uvězněn. Po propuštění se opět věnoval divadlu, ale brzy hereckou dráhu opustil a nějakou dobu byl zaměstnán v úřadech nebo třeba i na stavbě. Od konce 50. let se věnoval scenáristice a dramaturgii, psal, režíroval a účinkoval v estrádách a kabaretech. Přátelil se s význačnými osobnostmi literárního světa, např. Jakubem Demlem nebo Timotheem Vodičkou. Zemřel v Olomouci 13. června 2008.¹¹²

8.2. Děj románu

Žáčkův román *A oddělil světlo od tmy* zachycuje časové období od útěku Mikuláše, bratra Jana Sarkandra, z vězení ve Vyškově až do doby po bitvě na Bílé hoře. Tedy něco málo přes deset let.

Příběh se začíná rozvíjet v rezidenci olomouckého biskupa Františka Ditrichštejna, který se právě dozvěděl o útěku vězně Mikuláše Sarkandra. Jelikož kardinál Ditrichštejn upadá do podezření, že opavskému děkanovi pomohl z vězení i on sám, je mu doporučeno se jasně od celé věci distancovat tím, že dá zatknout všechny bratry Sarkandry. Ačkoli se mu takové řešení nelíbí zejména vzhledem k tomu, že musí do vězení vsadit i kněze Jana, který bude muset být odloučen od fary, rozkaz vydá. Je třeba prošetřit, zda bratři, zejména právě Jan, nebyli do útěku zapleteni. Zatím Mikuláš Sarkander prchá do Pasova k arcivévodovi Leopoldovi, dělá si starosti o své bratry.

Rychle se překlene roční období, kdy jsou bratři Sarkandrové ve vězení, a Mikuláš už se vrací z exilu do Prahy, kam se chystají vojska pasovského biskupa na pomoc Rudolfovi II. Po propuštění z vězení nějakou dobu trvá, než je Janovi přidělena fara, kardinál ho chce mít pod kontrolou v Olomouci. Po čase získá do péče faru v Charváttech, odkud přes Boskovice a Zdounky putuje do Holešova na vyžádání místního pána a zemského

¹¹¹ Wiendl, J.: Jan Žáček. In: Slovník českých spisovatelů. [online] Ed. M. Příbáň. 2010. [cit. 7. 4. 2015] Dostupný z WWW:

<http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1200&hl=jan+%C5%BE%C3%A1%C4%8Dek+>

¹¹² Tamtéž.

hejtmana Ladislava Lobkovice. Po připojení Moravy k povstání českých stavů a přijetí Fridricha Falckého za panovníka se katolíkům značně zhorší situace, kardinál Ditrichštejn je zajat, Ladislav z Lobkovic zbaven úřadu zemského hejtmana. Za Janem Sarkandrem přijede posel od bratra Mikuláše, který ho zve do Vídně. Holešovský farář už má ale v plánu jinou cestu, do polské Čenstochové, kam jede s Lobkovicovým služebníkem a veze do Krakova víno.

Po rozhodnutí Lobkovice se vrací zpět do Holešova a má tušení, že jsou před ním zlé časy: „už dávno cítil jistotu, že tento boj nepřezijí. Vlastně byl už jen zvědav na podobu své smrti.“¹¹³ Krátce po jeho návratu vpadnou na Moravu lisovčáci a on je obviněn z podílu na domluvě, uteče na tovačovský zámek, kde ho již očekává hraběnka, která mu poskytne úkryt, který ale Sarkander brzy opouští, protože vnímá, že dostává svoji ochránkyni do nebezpečí. Na útěku je zajat, odvečen do Olomouce a umučen nekatolickými stavy.

Román končí v období po bitvě na Bílé hoře, kdy se v olomoucké rezidenci biskupa setkává František Ditrichštejn a Mikuláš Sarkander společně vzpomínající a oslavující mučedníka Jana Sarkandra.

8.3. Vnější charakteristika

O zevnějšku Jana Sarkandra se v románovém zpracování Jana Žáčka mnoho nedozvídáme a je ponechán velký prostor pro naši fantazii. Jistě se dá předpokládat, že Jan chodil stejně jako jeho bratr Mikuláš, který byl rovněž knězem, v kněžské sutaně.

Mladý Jan byl svým zevnějškem velmi podobný matce, dokonce nejvíc ze všech sourozenců. Můžeme tedy dedukovat, že alespoň v mládí měl velmi jemné rysy: „Je i tváří podobný matce, ani sestra Marie ji nepřipomíná, jako tento hoch...“¹¹⁴ A Žáčkův Sarkander je také nejspíš hubený díky střídání stravě.

O Sarkandrově zevnějšku se dozvídáme až po zatčení, kdy je jeho tvář zarostlá vousy a později popisuje zranění na Sarkandrově těle: „vyhlíží uboze: puchýře, rány, zaschlá krev, tuhle torturu už nepřezijí.“¹¹⁵

¹¹³ Žáček, J.: A oddělil světlo od tmy. Olomouc, Velehrad 1995, s. 118.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 30.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 130.

8.4. Vnitřní charakteristika

Již po prvních kapitolách lze předpokládat, že tento román je oslavou Jana Sarkandra, který vezme své první uvěznění jako požehnání, využívá jej k upevnění vztahu s Bohem, dostává se více do jeho blízkosti, čas, který má, využívá pro modlitbu.

Bratr Mikuláš si při svém útěku dělá o Jana starosti, doufá, že nebude dlouho držen od kostela. Svého bratra považuje za rozeného zpovědníka, jelikož je mlčenlivý, umí naslouchat, ale i dát radu. Ačkoliv starší bratr Mikuláš nesvěřil mladšímu plán svého útěku, nepochybuje o tom, že by mladý kněz nic nevyzradil a je si jist, že tato domnělá nedůvěra vzbudí u Jana lítost.

Holešovský farář je líčen jako velmi obětavý, empatický, slitovný. Tyto jeho vlastnosti se projevují např. trpělivým nasloucháním písáři, který ho navštěvuje ve vězení a vykládá vězni svůj pohled na dějinné události i mnohé zbytečnosti. Jan je na sebe také velmi přísný, vždy když do jeho mysli přichází nedobrá myšlenka nebo se ho třeba zmocňuje vztek vůči někomu, napomíná se a snaží se proti tomu bojovat modlitbou.

Jeho okolí ho považuje za vzdělaného, zralého, ovšem trochu podivína kvůli jeho zamlklosti. „Zprvu ho považovali, i v semináři, za těžkopádného, disputací se zúčastňoval jakoby neochotně, málokdy se pousmál, a když, tak pouze nad něčím, co pochází přímo od Boha.“¹¹⁶ Jan Sarkander si nedělá starosti s běžnými lidskými věcmi, je mimořádně soustředěn na Boha.

I Sarkandrův největší nepřítel, Václav Bítovský, považuje nenáviděného faráře za velmi vzdělaného a cílevědomého, který má své kroky dobře promyšleny, ačkoliv možná klame tělem, je tichý a nenápadný. Proto v Bítovském vzbuzuje takovou nenávist a strach: „Kdopak ví, je-li podivín, nebo jen tak cílevědomý, že ani nestačíme jeho cíle sledovat. Nedáme si všet bulíky na nos... ,ale potřebovali bychom něco,‘ luskl prsty Bítovský, ,co by ho zkompromitovalo i v očích jeho katolických souvěrců.“¹¹⁷

Pohled kardinála Ditrichštejna nejen na Jana je rozporuplný. Urputností, nerozvážností a vyhrocenou láskou a věrností ke katolické církvi, kterou mají bratři Sarkandrové společnou, kazí diplomatické snažení kardinála. Jana vnímá jako velmi ovlivněného Mikulášovou zpupností. Dle něj by měli více usilovat o přízeň evangelické církve. Na

¹¹⁶ Žáček, J.: A oddělil světlo od tmy, s. 72.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 80.

druhé straně si cení toho, že Jan nezavrhl svého bratra, který byl v těžké situaci, vnímá ho jako nevinného, neschopného zorganizovat útěk z vězení a všímá si Janovi schopnosti dobře se vypořádat s potížemi.

Obdivuhodná je pokora a poslušnost, se kterou Jan přijímá svůj osud. Ačkoli by nejraději zůstal v Polsku v klášteře, v blízkosti Panny Marie Čenstochovské, podřídí se s radostí přání svého pána Ladislava Lobkovice, kterého vnímá jako zprostředkovatele vůle Boží: „Dobrá, všechna znamení přijímáme s pokorou. Vracíme se do Holešova.“¹¹⁸

8.5. Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života

„A tak; proto! Jak se domnívat, že by se ten fanatik zahleděl do očí dívčiny, že by zatoužil po dětech, po stolování před krbem, po políbení na dobrou noc od ženušky!“¹¹⁹

Jan Žáček využívá Sarkandrovu ženitbu jako možného kompromitujícího materiálu, který má v ruce Václav Bítovský. Ovšem spíš než projev nestálosti, která by Sarkandra pošpinila, je v uzavřené svatební smlouvě viděna snaha získat peníze, jež by Sarkander propůjčil jezuitům, kteří by s nimi disponovali. K nevěstě, Anně Plachetské, se v příběhu dostáváme ještě jednou v závěru, když Jan umírá: „Anna! Vrátila ses, abys mi posloužila před smrtí jako já tehdy tobě?“¹²⁰

Žáček v románu nijak nezmiňuje, že by střídání far bylo podezřele časté. O Sarkandrových působištích opět mluví Václav Bítovský, který uvažuje i o tom, že Jan Sarkander vyvolává nepokoje zcela záměrně, je oblíben u jezuitů a zcela jistě není žádán na holešovské panství náhodně.

Horlivé vybírání desátků, některými historiky interpretované jako výraz lakotnosti a hrabivosti, není v Žáčkově románu stavěno do centra pozornosti. Pokud o něm najdeme zmínku, je to z úst několikrát již zmíněného Václava Bítovského, který ale nechápe neustálé žádosti o zaplacení desátků jako výraz touhy po majetku, ale spíše připomínku toho, že má i nekatolík Bítovský povinnost vůči katolické církvi. Tedy v důsledku se jedná o součást Sarkandrových rekatolizačních snah, které jsou na něm obdivovány a nekatolickou stranu pochopitelně popuzují.

¹¹⁸ Žáček, J.: A oddělil světlo od tmy, s. 107.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 80.

¹²⁰ Tamtéž, s. 140.

Umučení Jana Sarkandra je v románu *Jan Žáček* ztvárněno jako předurčená věc, ke které život holešovského faráře šel, k níž byl sám trpitel připravován, např. když podnikl pouť do polského kláštera. Je jednoznačným trpítelem pro víru a mučedníkem zpovědního tajemství. Kromě nezřídka vyslovovaných výhrůžek a plánů na zkompromitování holešovského faráře Václavem Bítovským, vedou čtenáře k úsudku, že se nejedná o politický proces, úvahy Jana Scintilly. Předmětem jeho výčitek je fakt, že svou účastí při výsleších dává celé věci zdání spravedlnosti. A aby nebylo vůbec žádných pochyb o tom, že Jan Sarkander je mučedník pro víru, tak z úst jednoho komisaře zaznívá otázka: „Ale co ti prozradil tvůj pán ve zpovědnici?“¹²¹

Evidentní snaha románem *A oddělil světlo od tmy* podpořit kult Jana Sarkandra a přispět k mučedníkově dobrému obrazu v době, kdy se hovořilo o jeho kanonizaci, je umocněna aluzemi na světce jako Filipa Neri, Karla Boromejského, Ignáce z Loyoly a komentáři vyjadřujícími lítost nad tím, že v českém prostředí není nikdo jim podobný: „Světců, světců je nám třeba. Ale kde je na Moravě vzít?“¹²² Dalším podpůrným prostředkem je využití postavy malé dívky, která se stará o Jana ve vězení a později se svěruje kardinálovi, že se k mučedníkovi modlí. Navíc postava kardinála Františka Ditrichštejna se v samotném závěru románu stává svědkem první pouti k tělu Jana Sarkandra, kterou konají bratr Mikuláš Sarkander a nešťastný soudce Jan Scintilla. „A vnitřním zrakem uviděl, co se teprve stane, ten nekonečný zástup poutníků, co se přijdou k Janu Sarkandrovi pomodlit a které posílí jeho heroický čin. Jeho věrnost kněžské povinnosti.“¹²³

Ovšem Žáčkovým jediným motivem jistě nebylo napsat pouze román oslavující Jana Sarkandra. Jak píše Eliška Blažejová ve své studii, autor sám zdůrazňoval, že jeho tvorba měla promlouvat do aktuálních problémů, proto se pokoušel děj aktualizovat. Dle autorčina názoru „fašistické i komunistické týrání bylo tak podobné martyrii sv. Jana Sarkandra!“¹²⁴

¹²¹ Žáček, J.: *A oddělil světlo od tmy*, s. 139.

¹²² Tamtéž, s. 23.

¹²³ Tamtéž, s. 154.

¹²⁴ Blažejová, E.: Jan Žáček a jeho vztah k Olomouci. In: *Z paměti literární Olomouce*. Ed. Bohumír Kolář. Olomouc, Vlastivědná společnost muzejní 2004-2006, s. 216.

9. Jan Sarkander v románu Zdeňka Vyhlídala

9.1. Autor

Zdeněk Vyhlídál se narodil 21. dubna 1934¹²⁵ ve Žďáru nad Sázavou. Studoval gymnázium a od roku 1953¹²⁶ Filozofickou fakultu tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně a doktorát získal na univerzitě Palackého v Olomouci. Celý život působil v kulturních organizacích, redakcích časopisů, v rádiu, věnoval se pedagogické činnosti. V 80. letech byl zatčen kvůli stykům se zahraničím a nepřizpůsobivému chování. Po roce 1989 se angažoval v politice a několik let pracoval v rozhlasové stanici Svobodná Evropa. Kromě prozaických děl píše literaturu faktu nebo knihy pro mládež.¹²⁷

9.2. Děj románu

Historická freska *Sarkander* zachycuje pouze krátký časový úsek života pozdějšího světce. Začátek románu spadá do doby, kdy se Moravou prohánějí kozácké kmeny, a Holešov se dostává do ohrožení. Na několika místech je využito retrospektivy pro seznámení čtenáře se zásadními událostmi, jednou takovou je Sarkandrova pouť do Čenstochové.

Holešovský farář Jan Sarkander už slyšel o hrozbě útoku polských kmenů, které je vystaveno jeho město Holešov. Také je zámeckým trubačem varován, že se proslýchá, že on sám nese podíl na neštěstí, které zastihlo Moravu, a hrozí mu nebezpečí. Proto jsou kněžovy úvahy nad možnou záchranou opatrné, ví, že pokud bude Holešov ušetřen, potvrdí se podezření. Rozhodne se riskovat, svolá obyvatele, a když jsou „lisovčiči“ nablízku, vyjdou jim vstříc.

Po této události se stane Jan Sarkander terčem drobných útoků a dostane strach ze zatčení, proto si promýšlí, jak by bylo možné v případě ohrožení utéct. Když ta chvíle nastane, všechny přípravy jsou ale stejně zbytečné. Jan Sarkander se ukryje v márnici, kde sice má větší naději, že nebude nalezen, protože se tam lidé bojí chodit, ale je jasné, že dřív nebo později umrzne, zemře žízní a hladem. Po několika hodinách je nalezen

¹²⁵Pešta, P.: Zdeněk Vyhlídál. In: Slovník českých spisovatelů. [online] Ed. M. Příbáň. 2010. [cit. 1. 4. 2015] Dostupný z WWW:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=662&hl=zden%C4%9Bk+vyhl%C3%ADd%C3%A1l+>

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

hrobníkem, který ho odveze do Tovačova za manželkou Ladislava Lobkovice, která ho na krátký čas ukryje. Mezi lidmi je ale poznán a při útěku z tovačovského zámku chycen a odvezen do olomoucké věznice, kam ho brzy přijde navštívit jeho přítel ze studií a soudce Jan Scintilla.

Velmi brzy je Sarkander vyslýchán, a ačkoli se tomu snaží Scintilla zabránit, musí podstoupit mučení. Po třech stupních tortury je tělo faráře tak zbídačené, že už nikdo nevidí naději na zlepšení stavu. Jan Scintilla spolu s městským notářem Janem Rudolfem Mandeliem jdou požádat vojenského velitele města Hartmanna z Pucheimů o svolení přemístit Sarkandra z vězení. Tato žádost je zamítnuta a Jan Sarkander po dlouhé době ve vězení, kam ho chodí navštěvovat přátelé a obdivovatelé, zemře. Po týdně je Sarkandrovo zázračně uzdravené tělo pohřbeno v červeném rouchu, které přísluší mučedníkům.

9.3. Vnější charakteristika

Zdeněk Vyhlídal se v románu poměrně hojně věnuje vnější charakteristice postav. Rozhodně se nejedná o příliš rozsáhlé pasáže, ale u mnoha vedlejších postav zmíní určité fyziognomické rysy. Např. vizáž Jana Scintilly: „Soudce, poměrně zavalitý chlapík s krátce střiženou ofinou vlasů, přistoupil k pryčně.“¹²⁸ Popis zemského hejtmána Ladislava Veleny ze Žerotína zní: „A tu se mezi stoly zvedl vysoký letitý člověk docela příjemného vzhledu. Na první pohled budil přirozenou důstojnost. Stříbřitá bradka ten dojem jen zdůrazňovala.“¹²⁹ Dokonce věnuje i několik vět popisu zámeckého trubače Pražáka: „V husté chumelenici stál na prahu pomenší člověk v králíčím kožichu sahajícím mu téměř po paty... Měl popelavou, poněkud průsvitnou tvář, ostré, výrazné oči... V plápolu svící se mu teď zdál ještě nepatrnější a taky shrbenější než předtím. Bel téměř bezzubý, oči měl posazené hluboko v důlcích mezi vyklenutými skráněmi.“¹³⁰

Je proto překvapivé, že se Vyhlídal obdobně nezabývá vzhledem titulní postavy. Na několika místech jsou krátké zmínky, ze kterých lze něco málo usoudit. Např. je pravděpodobné, že Vyhlídalův Sarkander byl štíhlý: „Hlad či uskrovnění ovšem nepovažoval za takovou svízeľ, aby se nad ní trápil. Pohubl sice, všichni to o něm

¹²⁸ Vyhlídal, Z.: Sarkander: Historická freska. 2. vyd. Olomouc, Matice cyrilometodějská 2009, s. 63.

¹²⁹ Tamtéž, s. 56.

¹³⁰ Tamtéž, s. 14.

říkají.¹³¹ Dalším dokladem, že Jan Sarkander nebyl nijak korpulentní, jsou popisy jeho těla na mučidlech, kdy mu jsou vidět žebra apod. Pro obraz skromného, utlačovaného a pronásledovaného faráře by ostatně žádný jiný typ postavy ani nebyl vhodný.

Co si lze v rámci románu opravdu jen domyslet, je knězova výška. Tím, že například zámecký trubač byl tak malý, že faráři „sahal téměř po paty“, na jiném místě je zmíněno, že při útěku z tovačovského zámku se musel sehnout při procházení brankou. Z toho se dá usoudit, že byl podle Vyhlídala minimálně střední výšky nebo vyšší, zůstává otázka, jak taková zahradní branka mohla být vysoká. „Muž spěšně odemkl zrezivělou branku a Sarkander se jí ve sklonu prosmykl.“¹³²

Na několika místech je zmíněno Sarkandrovo oblečení. Jako kněz samozřejmě oblékal kněžská roucha, sutanu. Možná se může jevit jako zarážející, že holešovský farář, který si poměrně dobře promýšlel svůj útěk, se nevzdal šatů typických pro církevní hodnostáře, dle kterých byl jednoznačně lépe k poznání, a ne zvolil raději prostý šat venkovana. „Kdosi z čeledi si všiml neznámého člověka v kněžské sutaně a hned pojal podezření.“¹³³

9.4. Vnitřní charakteristika

„A v tom spočívá smysl této knížky...: vzdát čest a obdiv člověku, který byl před necelými čtyřmi stoletími ve víru náboženských vášní umučen – nikoli za svá provinění, ale za víru, již bytostně zastával a které dal přednost před pozemským bytím.“¹³⁴

Vyhlídalu Sarkander nemá příliš prostoru pro psychologický vývoj. Důvodem není jen krátký čas, který román zachycuje, ale již na začátku autor dává jasně najevo svůj záměr. Jak dokládá citát z autorovy předlohy k románu, účelem je vzdát poctu mučedníkovi. Proto nás asi nepřekvapí idealizace, převaha kladných vlastností nad negativními, pokud vůbec nějaké takové najdeme.

Všechny kladné vlastnosti zastřešuje bezmezná víra v Boha a naprostá odevzdanost a ochota přijmout svůj úděl. V nejtěžších okamžicích svého života se Jan Sarkander vždy obrací na Boha a vysílá k němu své modlitby. „Naštěstí jsou i jiné zbraně,

¹³¹ Tamtéž, s. 23.

¹³² Vyhlídál, Z.: Sarkander, s. 46.

¹³³ Tamtéž, s. 45.

¹³⁴ Tamtéž, s. 8.

uvažoval Sarkander, a účinnější. Duch modlitby.¹³⁵ Kromě naprosto příkladného vztahu k Bohu má Jan Sarkander i příkladný vztah ke své farnosti. Je to muž „na svém místě“. Pokud nemůže být se svými farníky fyzicky, neustále na ně myslí a snaží se dělat vše pro to, aby se za nimi mohl vrátit, ačkoli je to pro něj nebezpečné: „A přece touha být opět mezi svými se zdála silnější než všechny ty zneklidňující zprávy.¹³⁶

Vyhlídalův Sarkander má některé typicky světecké vlastnosti jako skromnost, pracovitost, pokoru, i zde bývá srovnáván s Kristem. Holešovský kněz je uvážlivý, prozíravý, umí dobře vyhodnotit situaci a snaží se podniknout kroky pro její co nejlepší vyřešení.

Vedle idealizované tváře má Jan Sarkander i tvář velmi lidskou. Vyhlídal neupírá svému hrdinovi strach a prožívání bolesti. Naopak velmi často pronásledovaný kněz prožívá zmatenost, úzkost, beznaděj, paniku, strach, kvůli kterému se mu třese celé tělo. „Co když se přece jen z tohoto domnělého bezpečí stane nakonec past? Co když se sem namísto party křiklounů začnou dobývat biřici? Tahle představa jej dosud nenapadla. Cítil, jak se rozechvěl po celém těle.“¹³⁷

Co je třeba na románu ocenit, je líčení Jana Sarkandra během výslechů. Na jednu stranu je to stále ten zbožný muž, který se upírá k Bohu, naprosto nepochopitelně nevydá žádné přiznání, i kdyby mělo být nepravdivé, statečně hájí zpovědní tajemství a neuvěřitelně dlouho snáší uchystaná muka. Na straně druhé je představen i jako obyčejný člověk, který cítí bolest, žadoní o to, aby byl ušetřen, i když tohoto svého selhání pak lituje. Sarkander na mučidlech neopakuje pouze modlitby a tři jména „Ježíši, Marie, Anno!“¹³⁸ Sarkander sténá, křičí bolestí, omdlívá. Tyto Sarkandrový slabosti možná narušují obraz „dokonalého“ mučedníka, přijímajícího pokorně utrpení, ale probouzí čtenářův soucit a umožňují alespoň trochu pochopení. „V tom skřípotu, ve výkřicích bolesti bylo slyšet praskání kloubů. Ze Sarkandrových úst se vyvalil bublavý proud slin. Sténání se měnilo v nepřetržitě vytí. A pak už jen v nelidské vzlyky, tak jak nelidská byla jeho bolest.“¹³⁹

¹³⁵ Tamtéž, s. 17.

¹³⁶ Tamtéž, s. 13.

¹³⁷ Vyhlídal, Z.: Sarkander, s. 29.

¹³⁸ Tamtéž, s. 66.

¹³⁹ Tamtéž, s. 74.

9.5. Ztvárnění sporných momentů Sarkandrova života

Předmětem sporu Sarkandrových zastánců a kritiků je polemika o jeho stálosti a věrnosti katolické církvi. Odpůrci vidí podporu pro svůj názor ve svatební smlouvě, která dokládá, že začátky Janovy kněžské dráhy nebyly zcela jednoznačné. Vyhlídal se o této události ve svém románu nezmiňuje. Dočteme se pouze o častém střídání far, které kritici rovněž využívají pro relativizaci světcova dokonalého obrazu. Vyhlídal tohoto faktu využívá naprosto rafinovaně, takže jej vlastně obrátí v ctnost: „Sedm moravských míst, sedm biblických symbolů plnosti. Holešov je v tom pořadí osmý.“¹⁴⁰

Domněnka o jeho hrabivosti, která se projevovala mimo jiné fanatickým dožadováním se desátků od protestantů, je ve Vyhlídalově románu naprosto popřena. O této problematice se ovšem moc nemluví. Spor o desátky je zmíněn pouze jedenkrát při nastínění rozepře s Václavem Bítovským. Desátky byly hlavním zdrojem obživy fary, proto když se do sporu vložil Ladislav z Lobkovic, dal za pravdu svému zpovědníkovi.

A největší neshody historiků týkající se toho, zda byl Sarkander umučen kvůli politickým nebo náboženským důvodům, jsou ve Vyhlídalově románu interpretovány naprosto jednoznačně. Sarkandrovi soudci věděli, že jejich vězeň nemá s poselstvem k polskému králi a pozváním polských kozáků nic společného. Potvrzeno to měli z několika zdrojů. Ale odmítli Sarkandra pustit kvůli vlivu, který by měl jako nevinný, jenž přežil torturu. Když poznali, že přiznání od holešovského kněze nemohou získat, chtěli alespoň informace, které mu svěřil Ladislav Lobkovic při zpovědi. „Cožpak by právě Sarkandrovým prostřednictvím nemohli nahlédnout do Lobkovicovi prohnané duše? Nestojí snad slovní soudci právě tady, když předchozí obvinění selhala, před způsobem, jak pohnout proces novým a účinnějším směrem?“¹⁴¹

¹⁴⁰Tamtéž, s. 24.

¹⁴¹ Vyhlídal, Z.: Sarkander, s. 78.

10. Závěr

Poté, co jsme popsali jednotlivá literární ztvárnění postavy mučedníka a světce Jana Sarkandra, přistoupíme nyní k závěrečné syntéze. Na základě komparace literární a historické postavy Jana Sarkandra a okolností jejího života, jak je známe z historické prózy, lze soudit, že většina autorů námi analyzovaných románů se pokusila o věrohodné a pravděpodobné vyobrazení románové reality. Čtenářům přibližují postavu českého světce Jana Sarkandra a pomocí určité interpretace sporných momentů mučedníkovy života nabízí možný pohled na tuto historickou osobnost. Proto lze Kovářův, Vyhlídalův a Žáčkův román, dle klasifikace uváděné v *Encyklopedii literárních žánrů*,¹⁴² klasifikovat jako historické romány mimetického typu.

O románu Josefa Galíka *Soud i odpuštění* by se v rámci klasifikace historického románu dalo uvažovat spíše jako o románu projekčního typu. Nelze říci, že fikční realita nepůsobí pravděpodobně a realisticky, ačkoli někteří doboví recenzenti pochybují o věrohodném vykreslení historických reálií.¹⁴³ Můžeme se ztotožnit s názorem Milana Blahynky: „Výrokem ze závěru románu o čase střízlivosti, který je před námi, se stvrzuje přesah této historické epizody do dneška, aniž autor v nejmenším slevil ze své přísné historičnosti, která vyznačuje jeho odbornou práci literárněhistorickou.“¹⁴⁴ Podobně Jiří Svoboda konstatuje: „Galíkovi však šlo především o přesné zobrazení jedné z typických lidských situací.“¹⁴⁵ V tomto románu stojí jednoznačně v popředí vnitřní boj holešovského regenta, který je aktuální např. i pro období vlády komunistického režimu, kdy byl román vydán. V případě Galíkovy prózy by bylo možné uvažovat taktéž o žánru psychologického románu nebo, jak jej výstižně pojmenovává Ladislav Soldán, „románu charakterů“.¹⁴⁶

U analyzovaných románů lze také konstatovat, že největší podobnosti a analogie vykazují prózy Františka Kováře, Jana Žáčka a Zdeňka Vyhlídala. S jistou nadsázkou bychom mohli říci, že se jedná o tři synoptická „evangelia“ o Janu Sarkandroví. Ačkoli každý autor zachycuje jinak dlouhé časové období, všichni ztvárňují stejný historický příběh života Jana Sarkandra, ve kterém je tento světec protagonistou. Pro umocnění dramatickosti příběhu je využito legendy, že Jan Sarkander vedl průvod, který šel

¹⁴² Mocná, D. – Peterka, J.: Encyklopedie literárních žánrů, s. 240.

¹⁴³ Soldán, L.: Román svědomí. *Kmen*, 1988, č. 9, s. 10.

¹⁴⁴ Blahynka, M.: Historický román žije. *Nová svoboda*, 1988, č. 16, s. 9.

¹⁴⁵ Svoboda, J.: Člověk ve zkoušce dějin. *Kulturní měsíčník*, 1988, č. 9, s. 63-64.

¹⁴⁶ Soldán, L.: Román svědomí, s. 10.

z Holešova vstříc polským kozákům, a popisu Sarkandrova prchání před uvězněním nekatolickými stavy, pobytu ve vězení a mučení, které je nejtěžejnější pro román *Sarkander: historická freska*.

Román Josefa Galíka je zcela odlišného charakteru už díky žánrovým specifikům, akcentem na jiného protagonistu; na postavu Jana Sarkandra je nahlíženo z jiného úhlu pohledu, je předmětem sporu stejně jako v reálném světě. Nelze tedy zcela jasně říci, že Jan Sarkander v Galíkově zpracování vyznívá jako kladná postava nebo záporná, neboť díky motivu sporu lze najít argumenty pro obě interpretace. Je na čtenáři, zda přijme pohled mladého faráře, že hrdinská smrt zakryje hříchy způsobené lidskými slabostmi, nebo se přikloní k názoru regenta a mladého faráře bude vnímat jako fanatika s nevyvratitelnými předsudky. Lze ovšem konstatovat, že román *Soud i odpuštění* je jediný, který postavu Jana Sarkandra neidealizuje a nabízí ji jako zápornou. Toto jedinečné kritické ztvárnění by se dalo přisuzovat Galíkovým sympatiím s protestantskou stranou.¹⁴⁷ Je ovšem i otázkou, zda v Galíkově ztvárnění lze mluvit o postavě. Příběh Jana Sarkandra se v románu objevuje jako připomínka dávné viny, vystupuje spíše jako určité memento, nebo naopak pro některé jako vzdálený ideál.

Dá se téměř s jistotou předpokládat, že nejen v románu Josefa Galíka, ale i v ostatních ztvárněních postavy Jana Sarkandra a interpretacích sporných momentů jeho života sehrálo roli osobní vyznání autorů románů. O této skutečnosti píše i Karel Komárek ve své studii: „Jan Sarkander byl jednou z obětí náboženského konfliktu mezi katolíky a nekatolíky. Proto je pochopitelné, že i novodobí historikové hodnotí jeho osobnost pozitivně nebo negativně podle své vlastní ideové orientace a konfesní příslušnosti. Podobně přistupují k jeho kauze spisovatelé, kteří ji literárně ztvárnili.“¹⁴⁸

Ani jeden z analyzovaných románů detailně nepopisuje farářův zevnějšek. Je samozřejmé, že se shodují ohledně oblečení, které je pro kněze charakteristické, dalším shodným znakem je vyšší, hubená postava, která by se dala považovat za schematický znak skromného a pronásledovaného kněze.

¹⁴⁷ Lukáš, M.: Románové dílo Josefa Galíka, In: Galík, J.: Čekání na konec tmy. Ed. Jiří Hrabal. Olomouc, Periplum 201., s. 337.

¹⁴⁸ Komárek, K.: Život a umučení Jana Sarkandra v české próze. In: Odbicie waznych wydarzen historycznych w jezyku i w literaturze czeskiej. Ed. Mieczyslaw Balowski. Poznań, Instytut Filologii Słowianskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2010, 77.

Kromě románu Josefa Galíka ve všech ostatních převládají v charakteristice Jana Sarkandra kladné vlastnosti jako pokora, srdce zapálené pro službu Bohu i lidem, statečnost, upřednostňování své povinnosti vůči faře a farníkům před vlastními touhami apod. Na druhou stranu romány zcela nezakrývají záporné charakterové vlastnosti, strach, někdy rozhořčení, pocit křivdy, ale vždy je to ospravedlněno lidským selháním, kterého románový Sarkander často později lituje. Tyto duševní stavy neslouží k diskreditaci kněze, ale zobrazují ho jako obyčejného člověka a zjevně mají umožnit čtenáři postavu lépe pochopit, vyvolávají soucit, dovolují, aby protagonista mohl být dosažitelným morálním příkladem, ne neosobním a vzdáleným ideálem.

Román Zdeňka Vyhlídala podává nejvíce lidský obraz Jana Sarkandra. Časově román zachycuje období od útoku lisovčků po Janův pohřeb. V tomto ztvárnění je Jan Sarkander možná nejpřístupnější pro čtenáře, protože často zažívá velký strach a lítost. Naopak Kovářovo zpracování nám nabízí odhodlaného a bojovného Sarkandra, který se nehodlá zastavit před jakoukoli hrozbou a do poslední chvíle se pokouší dostat se z rukou nepřátel. Žáčkův Sarkander je pro mučednickou smrt předurčený, je to jeho osud a de facto se mu nedalo vyhnout. Sarkander v románu Josefa Galíka je viděn prizmatem účastníka výslechů, který má v Sarkandrově věci čisté svědomí a ačkoli stojí na katolické straně, srdce ho táhne jednoznačně k nekatolíkům. Do jaké míry tedy z takového protagonisty mluví snaha ospravedlnit se a obelhat sám sebe? Jak píše ve své recenzi Milan Blahynka: „Pěstuje si ubohé zbytečky nepodlehlosti, například tváří v tvář naivnímu mladému katolickému faráři, který upřímně věří sarkandrovské legendě a hledá u Vilíma podporu.“¹⁴⁹

Ke sporným momentům Sarkandrova života Kovář, Žáček a Vyhlídál zaujmají podobné stanovisko. Sarkandrovo časté střídání farností a svatba, pokud ji v románu vůbec připustí, pro ně nejsou dokladem nectností, ale právě naopak. Tyto okolnosti jsou dokladem horlivosti, díky které je Sarkander vážený a žádaný na více místech, případně autoři nechávají tyto skutečnosti bez většího povšimnutí jako pouhé konstatování a fakt.

Neústupné vybírání desátků je přičteno také Sarkandrovi k dobru. Ne jako lakotnost a hrabivost, ale touha po spravedlnosti nebo pamatování na budoucí generace holešovských farářů, pro které klesí cestu.

¹⁴⁹ Blahynka, M.: Historický román žije, s. 9.

V románech Kováře, Žáčka a Vyhlídala je Sarkander jednoznačně interpretován jako mučedník pro víru. V celém příběhu je jasně patrná nenávisť nekatolických šlechticů vůči holešovskému faráři, a aby nebylo možné pochybovat, zaznívá při výslechu žádost o vyjádření zpovědního tajemství, jejímuž vyslyšení se Sarkander zázračně dokáže vzepřít a svátosti se zastat. V tomto případě je výjimkou Galíkovo ztvárnění, kde z úst očitého svědka Sarkandrova mučení zaznívá, že po mučedníkovi nikdo nechtěl, aby se vzdal víry nebo vyradil cokoli, co by mu bylo řečeno v rámci svátosti.

Vzhledem ke značné idealizaci a v mnoha ohledech schematické charakteristice postavy Jana Sarkandra v románech *A oddělil světlo od tmy*, *Proti proudu* a *Sarkander: historická freska* a interpretaci sporných momentů jeho života zřetelně v jeho prospěch je možno konstatovat, že autoři svým způsobem pokračují v barokní tradici, kdy napomáhají utváření kultu světce.

U románů Jana Žáčka *A oddělil světlo od tmy* a Františka Kováře *Proti proudu* je příznačný i rok vydání 1995, rok Sarkandrové kanonizace, tudíž se zřejmě prosarkandrovské vyznění příběhu a postavy jeví jako účelné a v duchu středověkých či barokních legend obhajující činy nového světce. V této souvislosti citujme z recenze Květoslavy Neradové na Žáčkův román: „Dílo bylo psáno účelově a také se v přiměřeném časovém předstihu ocitlo na knihkupeckých pultech.“¹⁵⁰ Zejména právě Žáčkovo románové zpracování uzavřené poutí k hrobu Jana Sarkandra, kterou si představuje olomoucký biskup Ditrichštejn, stejně jako značná míra idealizace protagonisty i předurčenost Sarkandra k oběti evokuje žánr legendy. Ovšem v tomto ohledu možná překvapivě Žáček nezmiňuje zázrak uzdravení zmučeného těla, který by legendu podpořil.

Kovářův, Žáčkův a Vyhlídálův román se hlásí ke starší literární tradici, neusiluje o tematické ani tvarové novátorství, naopak je v dílech patrná konzervativní vypravěčská strategie a nelze přehlédnout inspiraci nejstaršími literárními žánry hagiografického typu. Naproti tomu Josef Galík vytvořil na historickém půdorysu psychologický román s existenciálními přesahy, v jehož rámci je Sarkandrova postava a jeho osud jen jedním z mnoha, jež dokreslují deziluzivní obraz o pravdě, spravedlnosti, víře a slepé oddanosti.

150 Neradová, K.: Trapný krok zpátky. Perspektivy: příloha Katolického týdeníku, 1995, č. 6., s. 4.

Ať už byla historická skutečnost jakákoli, literární obraz Jana Sarkandra, oživený v nemalé míře též jeho nedávnou kanonizací, vytváří pozoruhodný „druhý život“ tohoto svěťce. Právě zkoumání toho, jak se v kulturní paměti zobrazují ikonické postavy našich dějin, se v posledních letech stává předmětem velkého zájmu badatelů různých oborů.¹⁵¹ Doufáme, že svým skrovným dílem k takto orientovaným úvahám přispívá i naše práce.

151 Viz např. Řezníková, L. a kol.: Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století. Praha 2014

11. Anotace

Příjmení a jméno autora: Johana Žouželková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty UP

Název diplomové práce: Obraz sv. Jana Sarkandra v české próze 2. poloviny 20. století

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků: 80 600

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 35

Klíčová slova: Jan Sarkander, historický román, František Kovář, Josef Galík, Jan Žáček, Zdeněk Vyhlídal, historická postava, literární postava, rekatolizace

Resumé / Summary:

Bakalářská práce analyzuje postavu sv. Jana Sarkandra v české próze 2. poloviny 20. století. Komparuje charakteristiku této postavy v jednotlivých románech a sleduje, jak se autoři vyrovnali s historicky spornými momenty Sarkandrova života. Dalším aspektem, na který se práce zaměřuje, je návaznost či posun od barokního zobrazení tohoto mučedníka. Romány Františka Kováře, Jana Žáčka a Zdeňka Vyhlídala vykazují v mnohém shody, Jan Sarkander je znázorněn jako kladná postava a tyto romány tedy svým způsobem navazují na barokní tradici. V práci s postavou holešovského kněze je jedinečný Josef Galík. Sarkander je pouze epizodní postavou a je zde narušena barokní tradice, jelikož je na mučedníka nahlíženo zejména ze záporné perspektivy.

This bachelor paper analyzes figure of St. Jan Sarkander in Czech prose of 2nd half of the 20th century. This paper compares characteristics of this figure in different novels and monitors how authors of these novels coped with historically questionable moments of Sankander's life. Another aspect, this paper is focused on, is continuity or shift since portrayal of this martyr in baroque. František Kovář, Jan Žáček and Zdeněk Vyhlídal's novels exhibit much conformity; Jan Sankander is pictured as a positive figure in their novels and therefore these novels follow a baroque tradition in a way. On the other hand, Josef Galík is unique in his work with the figure of Jan Sarkander, because Galík pictures Sankander only as an episodic figure that is presented in a more negative way and that breaks the baroque tradition.

12. Seznam literatury

Primární literatura

Bilovský, B. H. J.: Cantator Cygnus, funeris ipse sui mortis beate traditor: To jest: Hlas Duchovní Labutě. Olomucii, Typis Ioan. Adami Auinger 1720.

Bilovský, B. H. J.: Církevní Cherubín, anebo Slavný a stálý v ohni a mukách víry a svaté zpovědi zástupce Jan Sarkander. Olomouc, Stojanova literární jednota bohoslovců 1933.

Bilovský, B. H. J.: Zvěrokruh Sarkandra ze Skočova. Olomouc, Alois Dusík 1995.

Birkowski, F.: Glos krwie b. Iana Sarkandra, Meczennika Morawskiego. Katowice, Biblioteka Slaska 1995.

Dukát, J. S.: Phoenix Moravicus. Litoměřice, František Jiří Škrochovský 1725.

Galík, J.: Soud i odpuštění. Ostrava, Profil 1987.

Kovář, F.: Proti proudu: historický román. Přerov, Společenské podniky v Přerově 1948.

Kovář, F. S.: Proti proudu: historický román. 2. vyd. Brno, Salve Regina 1995.

Vyhlídal, Z.: Sarkander: Historická freska. 2. vyd. Olomouc, Matice cyrilometodějská 2009.

Žáček, J.: A oddělil světlo od tmy. Olomouc, Velehrad 1995.

Sekundární literatura

Blahynka, M.: Historický román žije. *Nová svoboda*, 1988, č. 16, s. 9.

Blažejová, E.: Jan Žáček a jeho vztah k Olomouci. In: Z paměti literární Olomouce. Ed. Bohumír Kolář. Olomouc, Vlastivědná společnost muzejní 2004-2006.

Doležel, L.: Historie a fikce v období postmoderny. Praha, Academia 2008.

Dokoupil, B.: Nad českou historickou prózou poválečného čtyřicetiletí. In: Česká historická próza 1945-1985. Eds. Jaromír Kalus, Vladimír Pfeffer. Opava, Slezské zemské muzeum 1990.

Fiala, J.: Starší literární ztvárnění martyria sv. Jana Sarkandra. *Česká literatura* 49, 2001, č. 6, s. 572-593.

Gilk, E.: Historická próza – protifaktová historická fikce – historická fantasy. *Tahy*, 2010, č. 5-6, s. 73-80.

Hrubý, F.: K boji o Jana Sarkandra. Brno, nákladem vlastním 1940.

Hrubý, F.: Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda. *Český časopis historický*, 1939, s. 236-271, 455-478.

Keřkovský, P.: Evangelíci o Janu Sarkandrovi: Sborník ke kanonizaci nového katolického světce. Heršpice, Eman 1995.

Komárek, K.: Život a umučení Jana Sarkandra v české próze. In: *Odbicie waznych wydarzen historycznych w jezyku i w literaturze czeskiej*. Ed. Mieczyslaw Balowski. Poznaň, Instytut Filologii Slowianskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2010.

Lukáš, M.: Románové dílo Josefa Galíka. In: Galík, J.: *Čekání na konec tmy*. Ed. Jiří Hrabal. Olomouc, Periplum 2012.

Mocná, D. – Peterka, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl, Paseka 2004.

Neradová, K.: Trapný krok zpátky. *Perspektivy: příloha Katolického týdeníku*, 1995, č. 6., s. 4.

Pešta, P.: Zdeněk Vyhlídal. In: *Slovník českých spisovatelů*. [online] Ed. M. Přibáň. 2010. [cit. 1. 4. 2015] Dostupný z WWW:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=662&hl=zden%C4%9Bk+vyhl%C3%ADdal+>

Pitřha, P.: *Čechy a jejich svatí*. 2. vyd. Praha, Comdes 1999.

Řezníková, L. a kol.: Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století. Praha, Scriptorium 2014.

Scintilla, J.: Zpráva o výsledku, mučednické smrti a pohřbu bl. Jana Sarkandra. Olomouc, Kněžský seminář 1970.

Soldán, L.: Román svědomí. *Kmen*, 1988, č. 9, s. 10.

Svabová, B. – Machala, L.: Josef Galík. In: Slovník českých spisovatelů. [online] Ed. M. Příbáň. 2010. [cit. 6. 4. 2015] Dostupný z WWW:
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=498&hl=Josef+Gal%C3%ADk+>

Svoboda, J: Člověk ve zkoušce dějin. *Kulturní měsíčník*, 1988, č. 9, s. 63-64.

Šigut, F.: Obrana bl. Jana Sarkandra proti útokům dr. Františka Hrubého. Olomouc, Velehrad 1940.

Tenora, J. – Foltynovský, J.: Bl. Jan Sarkander: Jeho doba, život a blahoslavení. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1920.

Vašica, J.: Poznámky. In: Církevní Cherubín, anebo Slavný a stálý v ohni a mukách víry a svaté zповědi zástupce Jan Sarkander. Ed. Josef Vašica. Olomouc, Stojanova literární jednota bohoslovců 1933, s. 211-250.

Wiendl, J.: Jan Žáček. In: Slovník českých spisovatelů. [online] Ed. M. Příbáň. 2010. [cit. 7. 4. 2015] Dostupný z WWW:
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1200&hl=jan+%C5%BE%C3%A1%C4%8Dek+>

Zlámal, B.: Blahoslavený Jan Sarkander. Praha, Zvon 1990.